

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Διδάσκων: Δημητρόπουλος Ανδρέας

Σύνθεση Δημοσίου

**«Η επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των
συνταγματικών δικαιωμάτων»**

Φανή Μπατάλια
Α.Μ 1340200200328
Τηλ. 697 6699 387

ΑΘΗΝΑ ΜΑΙΟΣ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	σελ. 1-3
<u>I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ</u>	σελ. 4-6
1. <u>Η Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων</u>	σελ. 4-5
2. <u>Συνοπτική ιστορική εξέλιξη</u>	σελ. 5-6
3. <u>Θέμα</u>	σελ. 6-6
<u>II. ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ</u>	σελ. 7-11
1. <u>Σγέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου από την άποψη του διεθνούς δικαίου</u>	σελ. 7-7
2. <u>Σγέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου από την άποψη του εσωτερικού δικαίου</u>	σελ. 7-9
2.1 Το ά. 28 παρ. 1, εδ.α (υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου).....	σελ. 7-8
2.2 Το ά. 28 παρ. 1 εδ. β (ο όρος της αμοιβαιότητας).....	σελ. 8-9
3. <u>Σγέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου ειδικά στο πεδίο των ατομικών δικαιωμάτων</u>	σελ. 9-11
3.1 Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων.....	σελ. 9-10
3.2 Ο όρος της αμοιβαιότητας και τα συνταγματικά δικαιώματα.....	σελ. 10-11
<u>III. Η ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ</u>	σελ. 12-35
1. <u>Η επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου στο ά. 28 παρ. 1 και στο ά. 5 παρ. 2 του Συντάγματος</u>	σελ. 12-13
2. <u>Η προστασία των αλλοδαπών κατά το ά. 5 παρ. 2 του Συντάγματος</u>	σελ. 14-16
3. <u>Περιορισμοί Διεθνούς Δικαίου από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)</u>	σελ. 17-28
3.1 Η έννοια των ρυθμίσεων ή περιορισμών ή επεμβάσεων κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	σελ. 17-18
3.2 Δικαιώματα που επιδέχονται περιορισμούς.....	σελ. 19-20
3.3 Τα προσδιοριζόμενα στενά δικαιώματα.....	σελ. 20-23
i) Το δικαίωμα στη ζωή (ά. 2 ΕΣΔΑ).....	σελ. 20-22
ii) Η απαγόρευση της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας (ά. 4 παρ. 2,3 ΕΣΔΑ).....	σελ. 22-22
iii) Το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας (α. 5 ΕΣΔΑ).....	σελ. 22-22

- iv) Το δικαίωμα να κρίνεται κανείς για τις αστικές απαιτήσεις και υποχρεώσεις, όπως και για τις ποινικές κατηγορίες από αμερόληπτα δικαστήρια και το δικαίωμα του τεκμηρίου αθωότητας (ά. 6 ΕΣΔΑ).....σελ. 23-23
- 3.4 Τα αυστηρά δικαιώματα.....σελ. 24-27**
- i) Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών και μεταχειρίσεων (ά. 3 ΕΣΔΑ).....σελ. 24-24
- ii) Η απαγόρευση της δουλεμπορίας και της δουλείας (ά. 4 παρ. 1 ΕΣΔΑ).....σελ. 25-25
- iii) Η αρχή ότι δε χωρεί καταδίκη για πράξη ή παράλειψη που, όταν έγινε δεν αποτελούσε αδίκημα και τα το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο, ούτε επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλέπονταν τότε (ά. 7 παρ. 1 ΕΣΔΑ).....σελ. 25-25
- iv) Η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (ά.9 ΕΣΔΑ).....σελ. 25-26
- v) Η υποχρέωση της οργάνωσης μέσα σε εύλογα χρονικά διαστήματα, ελεύθερων εκλογών με μυστική ψηφοφορία και υπό όρους που εγγυώνται την ελεύθερη εκδήλωση τους φρονήματος του λαού όσον αφορά στην επιλογή του νομοθετικού σώματος (ά. 3 Πρωτ.1).....σελ. 26-26
- vi) Η απαγόρευση στέρησης της ελευθερίας με μόνο λόγο την αδυναμία εκπληρώσεως συμβατικής υποχρέωσης (ά. 1 Πρωτ. 4).....σελ. 27-27
- vii) Η απαγόρευση απέλασης με ατομική πράξη ή ομαδικό μέτρο από τη χώρα όπου κανείς ανήκει (ά. 3 παρ. 1 Πρωτ. 4).....σελ. 27-27
- viii) Το δικαίωμα επανόδου στη χώρα όπου ανήκει κανείς (ά. 3 παρ. 2 Πρωτ. 4).....σελ. 27-27
- ix) Η απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών (ά. 4 Πρωτ. 4).....σελ. 27-27
- 3.5 Το ά. 15 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.....σελ. 27-28**
- 4. Περιορισμοί Διεθνούς Δικαίου από το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ).....σελ. 29-35**
- 4.1 Δικαιώματα που επιδέχονται περιορισμούς.....σελ. 29-31**
- i) Η ελεύθερη διακίνηση και εκλογή τόπου διαμονής στο έδαφος του κάθε Κράτους (ά. 12 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 30-30
- ii) Η ελεύθερη έξοδος από κάθε χώρα και εκείνη όπου κανείς ανήκει (ά. 12 παρ.2, 3 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 30-30
- iii) Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής, κατοικίας, αλληλογραφίας, τιμής και υπόληψης (ά. 17 παρ. 1 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 30-30

iv) Η ελευθερία της εκδήλωσης της θρησκείας ή της πίστης (ά. 18 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 30-31	σελ. 30-31
v) Η ελευθερία έκφρασης γνώμης, αναζήτησης, αποδοχής και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών χωρίς εμπόδια συνόρων και υπό κάθε μορφή (ά. 19 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 31-31	σελ. 31-31
vi) Το δικαίωμα ειρηνικών συγκεντρώσεων (ά. 21 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 31-31	σελ. 31-31
vii) Η ελευθερία του σχηματισμού συνεταιρισμών και εργατικών σωματείων και της συμμετοχής σε αυτά (ά. 22 παρ. 1, 2 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 31-31	σελ. 31-31
4.2 Τα προσδιοριζόμενα στενά δικαιώματα.....σελ. 32-34	σελ. 32-34
i) Το δικαίωμα στη ζωή (ά. 6 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 32-33	σελ. 32-33
ii) Η απαγόρευση της αναγκαστικής και της υποχρεωτικής εργασίας (ά. 8 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 33-33	σελ. 33-33
iii) Η ασφάλεια του προσώπου (ά. 9 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 33-33	σελ. 33-33
iv) Το δικαίωμα της ακρόασης από αμερόληπτο δικαστή και της υπεράσπισης επί δικαστηρίου (ά. 14 ΔΣΑΠΔ).....σελ. 33-34	σελ. 33-34
4.3 Τα αυστηρά δικαιώματα.....σελ. 34-35	σελ. 34-35
<u>IV. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑ και το Σ.τ.Ε</u> .....σελ. 36-38	σελ. 36-38
1. <u>Η πορεία της Νομολογίας από το Σύνταγμα του 1952 έως σήμερα</u> .....σελ. 36-37	σελ. 36-37
2. <u>Δύο χαρακτηριστικές Δικαστικές αποφάσεις</u> .....σελ. 37-38	σελ. 37-38
2.1 Υπόθεση Serif.....σελ. 37-37	σελ. 37-37
2.2 Οι Υποθέσεις Dougoz και Peers.....σελ. 38-38	σελ. 38-38
<u>V. ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΝΟΜΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ</u> .....σελ. 39-42	σελ. 39-42
1. <u>Η έννοια της επιφύλαξης νόμου</u> .....σελ. 39-40	σελ. 39-40
2. <u>Σγέση περιορισμού και οριοθέτησης</u> .....σελ. 40-41	σελ. 40-41
3. <u>Επιφύλαξη νόμου και επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου</u> .....σελ. 41-42	σελ. 41-42
<u>VI. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</u> .....σελ. 43-43	σελ. 43-43
<u>BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u> .....σελ. 44-45	σελ. 44-45
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ</u> .....σελ. 46-47	σελ. 46-47
1. <u>Περίληψη Ελληνική - Αγγλική</u> .....σελ. 47-47	σελ. 47-47
2. <u>Λήμματα</u> .....σελ. 47-47	σελ. 47-47
3. <u>Νομολογιακή Επισκόπηση</u> .....σελ. 48-48	σελ. 48-48

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Η Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Το ζήτημα της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βρίσκεται στο επίκεντρο της επικαιρότητας. Οι διεκδικήσεις, τα επιτεύγματα, οι δυσχέρειες και οι προοπτικές διευρύνονται εντυπωσιακά, αλλά συχνά προκαλείται σύγχυση ως προς το τι ισχύει διεθνώς και τι δεσμεύει κάθε συγκεκριμένο κράτος. Γεγονός είναι πάντως ότι τώρα υπάρχει ένας μη αναστρέψιμος πυρήνας κανόνων και οργάνων διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Βέβαια την ίδια στιγμή άξιο παρατήρησης είναι το ότι η κατοχυρωμένη διεθνής προστασία άλλοτε είναι ευρύτερη και άλλοτε στενότερη σε σύγκριση με αυτή που παρέχεται από το ισχύον εσωτερικό δίκαιο με το οποίο πάντοτε πρέπει να αντιπαραβάλλεται.

Πριν αναλύσουμε τον όρο διεθνής προστασία είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε το ακριβές νόημα του όρου συνταγματικού – ατομικού δικαιώματος. Συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνο προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, το δε εξασφαλιστικό, εφόσον αναγνωρίζεται, στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος¹.

Ακολούθως, με τον όρο διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων² εννοούμε κατά πρώτον ότι υπάρχουν διεθνείς κανόνες οι οποίοι προνοούν για την αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων και ελευθεριών και κατά δεύτερον ότι λειτουργούν διεθνείς μηχανισμοί ελέγχου, είτε από όργανα διεθνών οργανισμών³, είτε από διεθνή όργανα που αποτελούν αυτοτελείς μηχανισμούς συνδεδεμένους με τα συμβατικά εκείνα κείμενα που κατοχυρώνουν ουσιαστικά δικαιώματα⁴. Μια σπουδαία κατάκτηση των τελευταίων δεκαετιών είναι ότι πολλές αν όχι οι περισσότερες από αυτές τις διαδικασίες κινητοποιούνται με πρωτοβουλία μεμονωμένων ανθρώπων (ατομική προσφυγή), αναδεικνύοντας έτσι το πραγματικό και γνήσιον ενδιαφέρον για την προστασία και διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο.

Και ενώ διεθνής προστασία δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, ωστόσο κάτι τέτοιο δε συνεπάγεται αυτονόητα ότι είναι αυτοτελής και πλήρης. Αφού οι διεθνείς κανόνες εντάσσονται σύμφωνα με τις συνταγματικές προβλέψεις στο εσωτερικό δίκαιο, στο επίπεδο αυτό απαιτείται η συνδρομή των κρατικών οργάνων για την εφαρμογή τους. Επομένως η προστασία είναι κατά πρώτο λόγο εθνική, ακόμα και αν αυτή στηρίζεται σε διεθνή κανόνα, αφού ο τελευταίος αποκτά σε κάθε χώρα χωριστή

¹ Βλ. Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 101

² Βλ. Ρούκουνας Ε., Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1995, σελ 9-10

³ Όπως π.χ. η Επιτροπή Ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών και οι Επιτροπές ελέγχου της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας

⁴ Όπως π.χ. οι Επιτροπές των δύο Διεθνών Συμφώνων των Ηνωμένων Εθνών, η Επιτροπή κατά των φυλετικών διακρίσεων, η Επιτροπή για το παιδί, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό δικαστήριο των δικαιωμάτων του ανθρώπου κτλ.

λειτουργικότητα. Τα δε διεθνή όργανα παρεμβαίνουν πάντοτε διορθωτικά και μόνο εφόσον διαπιστωθεί απροθυμία ή ανικανότητα των οργάνων του κράτους να διορθώσουν την εσφαλμένη εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων. Τα διεθνή όργανα λοιπόν επιτελούν ρόλο επικουρικό στο έργο των εκάστοτε εθνικών αρμόδιων οργάνων.

2. Συνοπτική ιστορική εξέλιξη⁵

Το κλασικό διεθνές δίκαιο ήταν ένα δίκαιο αποκλειστικά μεταξύ κυρίαρχων Κρατών, τα οποία ήταν κατ' αρχήν υποκείμενα αυτού και μπορούσαν να προσφεύγουν στα διεθνή δικαστήρια. Τα άτομα σε καμία περίπτωση δεν ήταν υποκείμενα του διεθνούς δικαίου. Μετά από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο ωστόσο σημειώθηκε μια αξιόλογη κίνηση για τη διεθνή προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τη «Διακήρυξη των Διεθνών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» που υιοθέτησε το Ινστιτούτο του Διεθνούς δικαίου.

Η μεγάλη στροφή προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαδραματίστηκε ιδίως μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου εν όψει των ειδεχθών εγκλημάτων του καθεστώτος της Γερμανίας. Κατ' αρχάς η προαγωγή της προστασίας τους αποτελεί μετά από τον πόλεμο έναν από τους κύριους στόχους και σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών⁶. Ο Χάρτης του διεθνούς αυτού οργανισμού δεν περιέλαβε έναν κατάλογο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ωστόσο η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε το 1948 την «Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», και το 1966 αφενός «Το Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα» και αφετέρου «Το Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα», κείμενα που εμπεριείχαν έναν τέτοιο κατάλογο.

Παράλληλα με τα Ηνωμένα Έθνη ιδρύθηκαν μετά τον πόλεμο και άλλοι περιφερειακοί διεθνείς οργανισμοί που σκοπό είχαν και αυτοί την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο κυριότερος από αυτούς είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης που ιδρύθηκε το 1949 το οποίο στο κείμενο που συντάξε αναφέρει χαρακτηριστικά ότι θα επιδιώξει «τη διαφύλαξη και ανάπτυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών». Κατόρθωσε να πραγματοποιήσει το σκοπό του καθώς, στα πλαίσια δράσης του υπεγράφη η Σύμβαση «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» στη Ρώμη στις 4/11/1950 και συμπληρώθηκε με 11 Πρωτόκολλα. Η καινοτομία της Σύμβασης αυτής, η οποία χαρακτηρίστηκε ως το τελειότερο διεθνές κείμενο για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έγκειται στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που ελέγχει την τήρηση των άρθρων της από τα συμβαλλόμενα Κράτη και το οποίο μάλιστα επιβάλλει και κυρώσεις όταν και όπου χρειάζεται (άρθρο 41). Μάλιστα τα ά. 33 και 34 επιτρέπουν την προσφυγή προς το δικαστήριο τόσο ενός Κράτους όσο και κάθε μεμονωμένου ατόμου ή μη κυβερνητικού οργανισμού ή ομάδας ατόμων. Ειδικότερα, ως σταθμός στην ιστορία του διεθνούς δικαίου θεωρήθηκε η 3^η Οκτωβρίου 1960, κατά την οποία το

⁵ Βλ. Ράικος Α.Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 105-113, καθώς και Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ΄ - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 7-15, καθώς και Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α΄, Έκδοση Β, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 31-63, καθώς και Βλάχος Γ., Το σύνταγμα της Ελλάδος : Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεώτερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1979, σελ. 35-49.

⁶ Τα Ηνωμένα Έθνη ιδρύθηκαν αμέσως μετά την κατάρρευση του Γ΄ Ράιχ (Ιούνιος 1945)

δικαστήριο συνεδρίασε για να αποφασίσει αν η Ιρλανδία παραβίασε τα κατοχυρούμενα από τη Σύμβαση δικαιώματα του υπηκόου της ο οποίος υπέβαλε σχετική προσφυγή εναντίον της.

Επιπρόσθετα, αξιόλογες προσπάθειες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πραγματοποιήθηκαν και από τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών. Το αποτέλεσμα των προσπαθειών αυτών κατέληξε στην υπογραφή της «Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (1948) και της «Αμερικανικής Σύμβασης περί των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (1969).

Σε όλα τα παραπάνω αξίζει να σημειωθεί η γενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως περιλήφθηκε στην Τελική Πράξη της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη της 1^{ης} Αυγούστου 1975, γνωστή και ως Τελική Πράξη του Ελσίνκι η οποία περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ηθικών αρχών και το «σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, συμπεριλαμβανομένης και τη ελευθερίας της σκέψης, της συνείδησης, της θρησκείας ή πίστης».

Δε θα μπορούσαν να μην υπάρχουν διακηρύξεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στο «Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων»⁷. Η πρώτη περιλαμβάνει διατάξεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα στο ά. 5 παρ. 1,2 ενώ αντίθετα ο Χάρτης περιέχει μια πλήρη διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων που καθιερώνονται από τα διεθνή κείμενα και ιδίως από τα κοινοτικά κείμενα και τα κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης⁸. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι ο Χάρτης δεν αποτελεί νομικώς δεσμευτικό κείμενο και μέχρι την ενσωμάτωση του στο Κοινοτικό Δίκαιο, το θέμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων ρυθμίζεται από τις προπαρατιθέμενες διατάξεις της Συνθήκης του Μάαστριχ.

Θέμα: Η παραπάνω συνοπτική και περιεκτική παρουσίαση προλογίζει το αντικείμενο του εν λόγω πονήματος που επικεντρώνεται ειδικότερα στην ενδελεχή μελέτη της επιφύλαξης υπέρ του διεθνούς δικαίου, έτσι όπως αποτυπώνεται στο ά. 5 παρ. 2 εδ. β, σε συνδυασμό με το ά. 28 παρ. 1,2,3 που θεμελιώνει το διεθνές δίκαιο ως αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου. Ειδικότερα, αφού αποσαφηνιστεί η ιεραρχία μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου, θα αναλυθεί το περιεχόμενο των επιφυλάξεων υπέρ του διεθνούς δικαίου κυρίως στο κείμενο της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ⁹ και επιπλέον θα τεθεί το ζήτημα της διαφοράς ανάμεσα στην επιφύλαξη νόμου, όπως την ορίζει το Σύνταγμα και της επιφύλαξης υπέρ του Διεθνούς δικαίου. Τέλος, για την επίτευξη ενός ουσιαστικού και πρακτικοποιημένου αποτελέσματος θα παρατεθούν σχετικά παραδείγματα και ενδεικτική νομολογία.

⁷ Η πρώτη υπογράφηκε το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχ ενώ ο δεύτερος το 2000

⁸ Τα επιμέρους δικαιώματα

⁹ Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ)

II. ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου από την άποψη του διεθνούς δικαίου¹⁰

Το διεθνές δίκαιο επιβάλλει στα Κράτη ορισμένες υποχρεώσεις γεγονός που συνεπάγεται ότι τα κράτη πρέπει να οργανώνουν έτσι την εσωτερική τους νομοθεσία, ώστε να μπορούν να ανταποκρίνονται επιτυχώς σε αυτές τις διεθνείς υποχρεώσεις, καθώς δεσμεύονται ως προς την εκτέλεσή τους.

Ωστόσο και ενώ κάτι τέτοιο επιβάλλεται και από τη λογική, όταν κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας για το δίκαιο των συνθηκών στη Βιέννη το 1968 και το 1969 η αντιπροσωπεία του Λουξεμβούργου πρότεινε σχέδιο άρθρου που ανέφερε ότι τα κράτη πρέπει να παίρνουν στο εσωτερικό του δίκαιο όλα τα απαραίτητα μέτρα για την εφαρμογή των συνθηκών που τα δεσμεύουν, η πρόταση αυτή συνάντησε σφοδρές αντιδράσεις και αποσύρθηκε. Τα κράτη δεν επιθυμούν να του υποδεικνύουν διεθνείς συνθήκες την οργάνωση και συγκρότηση της εσωτερικής τους νομοθεσίας. Η στάση αυτή ήταν ιδιαίτερα συντηρητική και αναχρονιστική, καθώς η διεθνής ζωή ασκεί τεράστια επιρροή στην εσωτερική λειτουργία των κρατών, μιας και αποτελεί πραγματικότητα για τα περισσότερα κράτη.

Πάντως δεν αμφισβητείται από κανένα ότι από την άποψη του διεθνούς δικαίου τα κράτη δεν μπορούν να επικαλεστούν την εσωτερική τους νομοθεσία για να αποφύγουν τις διεθνείς υποχρεώσεις τους¹¹. Η παραπάνω αυτή θέση έχει ως συνέπεια ότι τα κράτη είναι ελεύθερα να έχουν νομοθεσία που δε συμβαδίζει με τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, αλλά δεν μπορούν να την εφαρμόσουν χωρίς να αναλαμβάνουν διεθνή ευθύνη. Στο παρελθόν οι κυβερνήσεις γνώριζαν ότι μπορούσαν να παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο εκ του ασφαλούς, παρ' όλα αυτά η διεθνής ευθύνη από παραβίαση των διεθνών υποχρεώσεων λόγω ασυμβίβαστης εφαρμογής του εσωτερικού δικαίου διευρύνεται όλο και περισσότερο και καθίσταται λειτουργική.

2. Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου από την άποψη του εσωτερικού δικαίου

2.1 Το ά. 28 παρ. 1, εδ.α (υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου)¹²: Για πρώτη φορά αναγνωρίζεται με ρητή συνταγματική διάταξη ότι οι « γενικώς παραδεδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου», δηλαδή το εθιμικό διεθνές δίκαιο και οι κυρωθείσες με νόμο διεθνείς συμβάσεις αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού δικαίου

¹⁰ Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 58-59

¹¹ Υπάρχει πληθώρα νομολογιακών παραδειγμάτων που αποδεικνύει τη δεσμευτικότητα του διεθνούς δικαίου από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, π.χ. Υπόθεση των μειονοτικών σχολείων της Αλβανίας (1935), Υπόθεση των ελεύθερων ζωνών του Gex (1932), Υπόθεση Ελληνοβουλγαρικών κοινοτήτων (1930) κτλ.

¹² Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 59-66, καθώς και Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα 1975 - Corpus : άρθρα 1-50, Τόμος 1, Νομολογία Σ.τ.Ε., Παρατηρήσεις κατ' άρθρον Νομοθεσία σελ. 405-410, καθώς και Βλάχος Γ. Κ., Το σύνταγμα της Ελλάδος: Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεώτερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979 σελ. 92-93

και ότι υπερισχύουν πάσης αντίθετης διάταξης νόμου. Αυτό σημαίνει όχι μόνο την ομαλή ένταξη του διεθνούς δικαίου στο εσωτερικό αλλά και την αναγνώριση υπέρ του πρώτου αυξημένης ισχύος, δηλαδή την υιοθέτηση της ιεραρχικής διάταξης των νομικών τάξεων με υπεροχή της διεθνούς, υπό την προϋπόθεση της πλήρωσης των όρων εισόδου στο εσωτερικό δίκαιο.

Άμεση συνέπεια των παραπάνω είναι ότι το εσωτερικό δίκαιο δεσμεύεται χωρίς καμία άλλη παρεμβολή οποιουδήποτε τύπου από τους γενικώς παραδεδεγμένους κανόνες που προστατεύουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ελληνικό Σύνταγμα είναι το πρώτο μεταξύ των δυτικό – Ευρωπαϊκών Συνταγμάτων που αναγνωρίζει τα πρωτεία τόσο του εθιμικού όσο και του συμβατικού διεθνούς δικαίου απέναντι στον εσωτερικό νόμο. Επιπλέον άξιο λόγου είναι το ότι το διεθνές έθιμο κατισχύει του τυπικού νόμου ενώ αντίθετα το εσωτερικό έθιμο δεν έχει την εν λόγω ιδιότητα. Σύμφωνα λοιπόν με το Ελληνικό Σύνταγμα το εθιμικό δίκαιο και από το διεθνές συμβατικό εκείνο που έχει κυρωθεί με νόμο υπερισχύει κάθε, όπως ξανατονίσθηκε, διάταξης νόμου τόσο προγενέστερης όσο και μεταγενέστερης. Παρ' όλα αυτά κατά την κρατούσα στη θεωρία και τη νομολογία¹³ οι κανόνες του διεθνούς δικαίου δεν υπερισχύουν του Συντάγματος, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται ρητά στη σχέση των κανόνων που απορρέουν από τη διεθνή δέσμευση της Ελλάδος και εκείνων που προέρχονται από τον κοινό νομοθέτη.

Απόρροια αυτού είναι ότι οι νόμοι που κυρώνουν διεθνείς συμβάσεις δεν είναι δυνατόν να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν με μεταγενέστερη αντίθετη διάταξη που θα περιλαμβάνεται σε κοινή διάταξη νόμου, διότι τέτοια αρμοδιότητα δεν αναγνωρίζεται πλέον στη Βουλή εκτός αν πρόκειται για νόμο που επικυρώνει μεταγενέστερη διεθνή σύμβαση που αναθεωρεί την προηγούμενη.

Οι Συνθήκες που δεν κυρώνονται με νόμο αποκαλούνται συμφωνίες απλοποιημένης μορφής, οι οποίες είναι διεθνείς συνθήκες που όμως εντάσσονται στο εσωτερικό δίκαιο με διάταγμα ή με απόφαση. Κατ' αποτέλεσμα σε περίπτωση σύγκρουσης των τελευταίων με εσωτερικό νόμο δεν κατισχύουν αυτού.

Εν κατακλείδι, το σημαντικότερο είναι η απάντηση στο ερώτημα τι θα εφαρμοστεί σε περίπτωση, όπου διεθνής νομοτύπως επικυρωμένη συνθήκη αντίκειται στο Σύνταγμα¹⁴. Εφόσον διαπιστωθεί ότι όντως υπάρχει αντίφαση η οποία δεν αίρεται με τις ισχύουσες ερμηνευτικές μεθόδους τότε θα πρέπει είτε να τροποποιηθεί το Σύνταγμα, ρύθμιση που ήδη υπάρχει σε άλλα ευρωπαϊκά Συντάγματα είτε να λησμονηθεί η εφαρμογή της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης που δεν ανταποκρίνεται πλέον στις απαιτήσεις της σύγχρονης διεθνούς κοινότητας.

2.2 Το ά. 28 παρ. 1 εδ. β (ο όρος της αμοιβαιότητας)¹⁵: Το εδάφιο του άρθρου αυτού φαίνεται να εξαρτά από την αμοιβαιότητα τόσο την εφαρμογή όσο και την ισχύ των διεθνών κανόνων και εξάλλου η έκφραση «έναντι των αλλοδαπών»

¹³ Υποστηρίζεται στην επιστήμη και η αντίθετη άποψη, ωστόσο η νομολογία επιβεβαιώνει την πλειοψηφούσα άποψη. Π.χ. Σ.τ.Ε 2960/1983, Α.Ε.Δ. 69/1992

¹⁴ ΔΕΚ: υπόθεση Francovich, καθώς και Σ.τ.Ε. 2245/99

¹⁵ Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 162-167, καθώς και Βλάχος Γ. Κ., Το σύνταγμα της Ελλάδος: Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεώτερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979 σελ. 94-95, καθώς και Βεγλερής Φ. Θ. Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1977, σελ. 124-125

επιτείνει την πρόθεση προστασίας των συμφερόντων των Ελλήνων απέναντι στις χώρες που συνδέονται συμβατικά με την Ελλάδα.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αμοιβαιότητα είναι συνέπεια των πρωτείων που αναγνωρίζει το Σύνταγμα στο διεθνές δίκαιο¹⁶. Πρέπει όμως ακολούθως να τονιστεί ότι ελάχιστα ευρωπαϊκά Σύντάγματα αναφέρονται στον όρο της αμοιβαιότητας. Το Ελληνικό Σύνταγμα παρ' όλα αυτά επιτάσσει αμοιβαιότητα στις εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας. Το ά. 28 παρ. 1 δημιουργεί ερμηνευτικά προβλήματα καθώς κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του γεννάται το εύλογο ερώτημα πως οι «γενικώς παραδεδεγμένοι κανόνες» στους οποίους δύνεται από το ίδιο το Σύνταγμα υπερνομοθετική ισχύς θα μπορούσαν να μην εφαρμόζονται σε όλα τα άτομα που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια με το σκεπτικό ότι οι Αρχές ενός άλλου συμβαλλόμενου κράτους παραβιάζουν εις βάρος των Ελλήνων υπηκόων τους εν λόγω «γενικώς παραδεδεγμένους κανόνες». Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει και ο Βλάχος πρόκειται για νομικό παραλογισμό, γι' αυτό και η εν λόγω διάταξη πρέπει να ατονήσει.

Η αμοιβαιότητα στις διεθνείς σχέσεις θα μπορούσε να ορισθεί σύμφωνα με το Φ. Βεγλερή ως «η σταθερή τήρηση της ισορροπίας ωφελημάτων και υποχρεώσεων όπως έχουν καταστρωθεί από τη συμφωνία των μερών». Ωστόσο η αθέτηση ανειλημμένης υποχρέωσης από το αντισυμβαλλόμενο κράτος δε δικαιολογούν πάντα άρνηση εκτέλεσης της ίδιας υποχρέωσης¹⁷. Χαρακτηριστικά η σύμβαση της Βιέννης δέχεται την αναστολή της εφαρμογής μιας σύμβασης μόνο όταν η παραβίαση από το άλλο μέρος είναι τόσο ουσιαστική, ώστε να προβάλλεται πρόθεση του άλλου κράτους να απέχει από τα συμφωνημένα. Με βάση τα παραπάνω η διατύπωση του ά. 28 παρ. 1 κρίνεται υπερβολική ως προς τη χρήση της λέξης «πάντοτε»¹⁸.

Για την πληρότητα της παρουσίας αναφέρεται ότι ο όρος της αμοιβαιότητας αναφέρεται και στο ά. 28 παρ. 3 η οποία όμως δε δημιουργεί ανάλογα ερμηνευτικά προβλήματα, μιας και προβλέπει ότι η Ελλάδα προέρχεται σε περιορισμούς στην άσκηση της εθνικής κυριαρχίας της και κάτω από τον όρο της αμοιβαιότητας (μαζί με άλλες προϋποθέσεις) και αναφέρεται κατά κύριο λόγο στον διαπραγματευτή και συνάπτοντα της συνθήκης.

3. Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου ειδικά στο πεδίο των ατομικών δικαιωμάτων

3.1 Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων¹⁹: Σύμφωνα με τους κανόνες και τις διαδικασίες της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων κάθε Χώρα – Μέλος, ανεξάρτητα από το τι αναφέρει το Σύνταγμά της είναι υποχρεωμένη να σεβαστεί τις διατάξεις της Σύμβασης, υποκείμενη δηλαδή σε κυρώσεις διεθνούς δικαίου σε περίπτωση παραβίασής της. Επικρατεί επομένως εν προκειμένω η αρχή ότι το δίκαιο της Ομοσπονδίας υπερέχει του δικαίου των κρατών μελών.

Βέβαια κατ' αρχήν το ατελές ομοσπονδιακό συνταγματικό καθεστώς της Σύμβασης αφήνει πολλά περιθώρια ως προς τις διαδικασίες προστασίας των δικαιωμάτων υπό τον όρο την μη παραβίασης του πυρήνα του περιεχομένου του

¹⁶ Σ.τ.Ε. 2280/90 σχετικά με την εφαρμογή του όρου της αμοιβαιότητας

¹⁷ Το Σ.τ.Ε στη νομολογία του δε δέχτηκε ότι η παραμέληση της εφαρμογής της ρήτρας του μάλλον ευνομούμενου κράτους από το αντισυμβαλλόμενο μέρος απαλλάσσει την Ελλάδα από την αντίστοιχη υποχρέωση της. Π.χ. Σ.τ.Ε. 1926-30/1961, 1246/1962

¹⁸ Βλ. παρακάτω Κεφ. ΙΙ, Ενότ. 3.2 για την αμοιβαιότητα στα ανθρώπινα δικαιώματα

¹⁹ Βλάχος Γ. Κ., Το σύνταγμα της Ελλάδος: Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979 σελ. 98-101

δικαιώματος. Εν συνεχεία, ο Έλληνας νομοθέτης είναι υποχρεωμένος σε κάθε περίπτωση που θίγονται τα ανθρώπινα δικαιώματα να λαμβάνει υπόψη του τόσο τα άρθρα του Συντάγματος όσο και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης. Επιπρόσθετα, τα δικαστήρια και η διοίκηση οφείλουν κατά τη συνδυασμένη εφαρμογή των άνω διατάξεων να αίρουν κάθε αντίφαση με βάση τις κοινές αναγνωρισμένες αρχές προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων²⁰.

Τέλος, η υπεροχή των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου καθιερώνεται και από το ά. 60 σύμφωνα με το οποίο «καμία από τις διατάξεις της παρούσας σύμβασης δε θα ερμηνευθεί κατά την έννοια ότι περιορίζει ή θίγει τα δικαιώματα του ανθρώπου ή τις θεμελιώδεις ελευθερίες που θα ήταν αναγνωρισμένες σύμφωνα με τους νόμους κάθε συμβαλλόμενου Μέλους ή με κάθε άλλη Σύμβαση στην οποία αυτό το Συμβαλλόμενο Μέλος συμμετέχει». Ερμηνεύοντας τη διάταξη αυτή διαπιστώνουμε ότι σε περίπτωση που η παρεχόμενη προστασία από το Ελληνικό Σύνταγμα είναι ευρύτερη σε σύγκριση με την Σύμβαση τότε τα δικαστήρια και εν γένει η διοίκηση οφείλουν να εφαρμόζουν τις ευνοϊκότερες διατάξεις του Ελληνικού δικαίου.

Νομολογιακό Παράδειγμα²¹: Συνέπεια της απόλυτης υπεροχής αυτής είναι ότι αν τα κράτη Μέλη παραβιάζουν μια διάταξη της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αναγκαστικά επωμίζονται και την αντίστοιχη, ανάλογη πάντα, κύρωση.

Η Ελλάδα, δυστυχώς, είναι το πρώτο συμβαλλόμενο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κράτος που από καταβολής Ευρωπαϊκής Σύμβασης υπήρξε στις 16/11/1996 αντικείμενο καταδίκης της αρμόδιας επιτροπής Υπουργών, επειδή μετά από την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης του ΔΕΚ, που επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση σε μια υπόθεση παραβίασης του Πρώτου Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου, η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε ακόμη συμμορφωθεί προς την εκδοθείσα δικαστική απόφαση.

3.2 Ο όρος της αμοιβαιότητας και τα συνταγματικά δικαιώματα (σύμφωνα κυρίως και με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου)²²: Πέρα από το γεγονός ότι ο όρος της αμοιβαιότητας δημιουργεί έντονα ερωτηματικά και αμφισβητήσεις υπάρχουν διεθνή κείμενα που δεσμεύουν τα συμβαλλόμενα κράτη ανεπιφύλακτα, ανεξάρτητα από τον όρο της αμοιβαιότητας. Τέτοιες είναι κυρίως οι πολυμερείς Συμβάσεις στις οποίες τα κράτη Μέλη αποδέχονται ορισμένες κοινές αρχές δικαίου που εξασφαλίζουν τη μονιμότερη συνεργασία και συσπείρωση των κρατών. Στις περιπτώσεις αυτές η αρχή της αμοιβαιότητας δεν έχει θέση καθώς όλα τα κράτη εκπληρώνουν ανεπιλημμένες υποχρεώσεις που κατατείνουν στην κατοχύρωση της αρχής της αλληλεγγύης και της ισότητας.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν κατά πρώτο λόγο η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ακολούθως οι διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας, η Διεθνής Σύμβαση για τα πολιτικά δικαιώματα της Γυναίκας κτλ.

Συγκεκριμένα η Ελληνική δικαιοσύνη δεν μπορεί να επικαλεστεί τον όρο της αμοιβαιότητας προκειμένου να αποφύγει την εφαρμογή της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καθώς στο ά. 1 η τελευταία αναφέρει ότι «η υποχρέωση

²⁰ Κατά κύριο λόγο σύμφωνα με τις αρχές της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας του ανθρώπου και εν γένει της ενότητας του συνόλου των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων

²¹ Υπόθεση Stran, δικαίωμα στην ιδιοκτησία 1994

²² Βεγλερής Φ. Θ. Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα 1977, σελ. 126-129

αναγνώρισης και προστασίας αυτού του ελάχιστου κύκλου δικαιωμάτων και ελευθεριών περιλαμβάνει όλα τα πρόσωπα όσα βρίσκονται ή βρέθηκαν κάτω από τη δικαιοδοσία ενός από τα συμβαλλόμενα κράτη. Μάλιστα, πιο ειδικά η Σύμβαση αποκλείει και ρητά τη χρήση της αρχής της αμοιβαιότητας ορίζοντας στο ά. 16 ότι μόνο σε δύο δικαιώματα, το δικαίωμα της έκφρασης γνώμης και το δικαίωμα των ελεύθερων συναθροίσεων και συνεταιρισμών επιτρέπεται να επιβληθούν περιορισμοί στους αλλοδαπούς.

Έτσι λοιπόν αντίθετα με όσα επιτάσσει η αρχή της αμοιβαιότητας ο αλλοδαπός απολαμβάνει την προστασία των στοιχειωδών δικαιωμάτων του όχι επειδή η χώρα του δεν παραβιάζει κάποιο όρο της σύμβασης αλλά επειδή όλα τα συμβαλλόμενα κράτη ανέλαβαν την υποχρέωση αμοιβαία να τηρούν της υποχρεώσεις της Σύμβασης όπου ασκείται η εξουσία τους.

Συμπληρωματικά και καταληκτικά αξίζει να σχολιαστεί ότι η αμοιβαιότητα ως προς την κατοχύρωση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων δεν μπορεί να απαιτηθεί καθώς το ά. 60 παρ. 5 της Σύμβασης της Βιέννης περί συνθηκών του 1969 εξαιρεί ρητώς από την αμοιβαιότητα τις διατάξεις των συνθηκών περί ανθρωπιστικού δικαίου. Επιπλέον στα παραπάνω προστίθεται και η δήλωση του Υπουργού Δικαιοσύνης στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των εργασιών της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής που επιβεβαιώνει ότι είναι παράλογο η Ελληνική Πολιτεία να αναζητά αν τα κράτη της ιθαγένειας των αλλοδαπών σέβονται ή όχι τα ατομικά δικαιώματα προκειμένου να σεβαστεί τις διεθνείς υποχρεώσεις της.

Από όλη την παραπάνω εισήγηση που κατοχυρώνει στο διεθνές δίκαιο πρωτεύοντα ρόλο για τη λειτουργία της ελληνικής έννομης τάξης μπορούμε πλέον ομαλά να μεταβούμε στο τι είναι επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς δικαίου και τι ρόλο διαδραματίζει αυτή στην ελληνική κοινωνία.

III. Η ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Η επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου στο ά. 28 παρ. 1 και στο ά. 5 παρ. 2 του Συντάγματος²³

Όπως αναλύθηκε και στο ακριβώς προηγούμενο κεφάλαιο το Διεθνές Δίκαιο καθιερώνεται ως άμεση πηγή δικαίου από το ά. 28 παρ. 1 εδ. β το οποίο ορίζει το κυρωμένο με νόμο διεθνές δίκαιο καθώς και το εθιμικό ως μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου που μάλιστα υπερισχύει από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Συνεπώς νομοθετικό έρεισμα για την επιβολή των όποιων επιφυλάξεων υπέρ του διεθνούς δικαίου είναι το ά. 28 παρ. 1 το οποίο εν τέλει επιτρέπει στο τελευταίο (κυρίως η ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠΔ) να επιβάλλει περιορισμούς ως προς την άσκηση των δικαιωμάτων όλων όσων βρίσκονται στην Ελληνική επικράτεια, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενη ενότητα.

Σε συνδυασμό με αυτή τη διάταξη πρέπει να διαβαστεί και να ερμηνευτεί και το ά. 5 παρ. 2 του Συντάγματος το οποίο χαρακτηριστικά σημειώνει ότι «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο».

Ως προς την εν λόγω διάκριση υπάρχει διχογνωμία μεταξύ των συγγραφέων σχετικά με το αν οι επιφυλάξεις υπέρ του διεθνούς δικαίου αναφέρονται μόνο στους αλλοδαπούς και για τους λοιπούς πολίτες αυτές μπορούν να θεσπίζονται με βάση το ά. 28 παρ. 1 ή το άρθρο αυτό καθιερώνει τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών για όλους όσους βρίσκονται στην Ελληνική επικράτεια. Η αλήθεια είναι ότι σκοπός του ά. 5 παρ. 2 είναι η εξίσωση μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών που κείνται στο έδαφος της Ελλάδας, ωστόσο αυτό δε σημαίνει ότι οι επιφυλάξεις από τη μεριά του διεθνούς δικαίου όπως αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου αφορούν μόνο τους αλλοδαπούς. Σίγουρα δύναται ιδιαίτερη βαρύτητα στους περιορισμούς που τίθενται σε αυτούς ωστόσο εφόσον η διατύπωση είναι γενική στην παρεχόμενη από το διεθνές δίκαιο προστασία περιλαμβάνονται ήδη και οι ημεδαποί. Από πολλούς διακεκριμένους όμως νομικούς υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη ότι δηλαδή οι επιφυλάξεις του διεθνούς δικαίου στο παρόν άρθρο αναφέρονται μόνο στους

²³ Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β' Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 499-500, καθώς και Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα 1975 - Corpus : άρθρα 1-50, τόμος 1, Νομολογία ΣΤΕ Παρατηρήσεις, κατ' άρθρον Νομοθεσία, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Κομοτηνή 1982, σελ. 405-410, καθώς και Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1996, σελ. 171-175, καθώς και Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 208-211, καθώς και Βλάχος Γ. Κ. Το σύνταγμα της Ελλάδος, Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979, σελ. 91-93, καθώς και Μάνεσης Α. Ι., Συνταγματικά δικαιώματα Α' Ατομικές ελευθερίες, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 120-122, καθώς και Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 66-67, καθώς και Δαγτόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α', Έκδοση Β, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 205, καθώς και Βλ. Δημητρόπουλος Α. Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 223-224

αλλοδαπούς ενώ για τους ημεδαπούς η σχετική αρμοδιότητα κατοχυρώνεται μόνο στο ά. 28 παρ. 1²⁴

Σχετικά με την ερμηνεία του ά. 5 παρ. 2 εδ. α πρέπει να σημειωθεί ότι το συναντάμε σε όλα τα Ελληνικά συντάγματα από το 1844 και μάλιστα στο παρόν κείμενο έχει προστεθεί και το κριτήριο της φυλής. Ορθά έγινε μια τέτοια προσθήκη, αφού η Ελλάδα παρουσιάζει ενεργή δράση στη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών «περί καταργήσεως των πάσης φύσεως φυλετικών διακρίσεων» του 1966. Περιλαμβάνοντας το Σύνταγμα ένα τέτοιο κριτήριο, αποδεικνύεται ότι όντως οι όποιες φυλετικές διακρίσεις δε συνάδουν με την παράδοση και την Ελληνική νοοτροπία που επιτάσσει την ισότητα μεταξύ όλων των ανθρώπων επιβάλλοντας τον κολασμό πράξεων φυλετικών διακρίσεων

Ως προς τον χρησιμοποιούμενο από το συνταγματικό κείμενο του όρου «Εθνικότητα» δεν είναι βέβαιο αν αναφέρεται στην εθνική συνείδηση ή αν ταυτίζεται με την υπηκοότητα, ωστόσο πρέπει να ερμηνεύεται και με τις αυτές σημασίες του δεδομένου ότι ο συντακτικός νομοθέτης αποβλέπει πρόδηλα στην παροχή όσο το δυνατόν εκτενέστερης και μεγαλύτερης προστασίας.

Ο όρος «απόλυτη» αναφέρεται προφανώς στο περιεχόμενο και όχι στους φορείς ή στους αποδέκτες των δικαιωμάτων αυτών και σηματοδοτεί την απεριόριστη προστασία τους, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ότι δεν υπάρχει σχετική επιφύλαξη νόμου. Παρά τη διατύπωση του κειμένου ωστόσο, η απόλυτη κατοχύρωση των δικαιωμάτων είναι σχετική. Εν πρώτοις, ορισμένοι περιορισμοί καθιερώνονται από άλλες διατάξεις του Συντάγματος. Έτσι, η διάταξη του ά. 4 παρ. 6 καθιερώνει κατ' αρχήν το στρατιωτικό καθήκον των Ελλήνων, η εκπλήρωση του οποίου απαιτεί και τη θυσία της ζωής τους, ενώ το ά. 7 παρ. 3 εδ. β επιτρέπει την επιβολή της θανατικής ποινής για ορισμένα εγκλήματα. Επιπλέον, οι διατάξεις 61 παρ. 1,2 εισάγουν την ποινική δίωξη των βουλευτών μόνο για συκοφαντική δυσφήμιση και μάλιστα μετά από σχετική άδεια της Βουλής και όχι και για εξύβριση και απλή δυσφήμιση ενώ το ά. 5 παρ. 3 κατοχυρώνει την προσωπική ελευθερία υπό την επιφύλαξη του νόμου.

Πάνω από όλα όμως την προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων όπως θα δούμε και αναλυτικότερα σε μεταγενέστερο κεφάλαιο σχετικοποιεί το δεύτερο εδάφιο του εξεταζόμενου άρθρου το οποίο αφήνει μεγάλα περιθώρια προσδιορισμού και περιορισμού των δικαιωμάτων στο διεθνές δίκαιο και πρώτα - πρώτα απέναντι στους αλλοδαπούς οι οποίοι πρέπει να αποτελούν αντικείμενο διευρυμένης προστασίας. Γι' αυτό άλλωστε δεν είναι λίγοι αυτοί που θεωρούν ότι ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνεται το παρόν εδάφιο αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο σε αυτούς, χωρίς βέβαια αυτό να έχει μεγάλη νομική σημασία, διότι ούτως ή άλλως αναγνωρίζεται από όλους η ευχέρεια εκ μέρους του διεθνούς δικαίου ως προς τον ακριβέστερο προσδιορισμό του περιεχομένου των δικαιωμάτων του ανθρώπου.²⁵

²⁴ Ο Μάνεσης και ο Βεγλερής για παράδειγμα δέχονται ότι το ά. 5 παρ. 2 μπορεί να αναφέρεται και στους Έλληνες ενώ ο Ράικος και ο Παραράς ασπάζονται την αντίθετη άποψη

²⁵ *Νομολογιακή Επισκόπηση*: Σ.τ.Ε. 3634/1978, Σ.τ.Ε. 1522/1999, Ολ. Σ.τ.Ε. 602/2002, Σ.τ.Ε. 3631/2002, Σ.τ.Ε. 2797/2004

2. Η προστασία των αλλοδαπών κατά το ά. 5 παρ. 2 του Συντάγματος²⁶

Λόγω της σημασίας που αναγνωρίζεται στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και δεδομένων των χαρακτηριστικών της σύγχρονης κοινωνίας το πρόβλημα της προστασίας των αλλοδαπών βρίσκεται και οφείλει να βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής. Η τάση διεθνοποίησης έχει συντελέσει στο να διακρίνονται οι έννοιες πολίτης και προσωπικότητα του ατόμου έτσι ώστε η προστασία της δεύτερης να επιτάσσεται για όλους τους διαμένοντες σε μια χώρα.

Από το συνδυασμό των διατάξεων 2 παρ. 1, 2 και 5 παρ. 2 είναι προφανές ότι η προσωπικότητα του αλλοδαπού τίθεται στην ίδια μοίρα με του ημεδαπού. Ως αλλοδαποί που βρίσκονται μέσα στην ελληνική επικράτεια δεν κρίνονται μόνο αυτοί που κατοικούν στο ελληνικό έδαφος αλλά και όσοι τυγχάνει να είναι μέσα σε πλοία με ελληνική σημαία ή ελληνικά αεροπλάνα ή ακόμη και σε ελληνικές πρεσβείες στο εξωτερικό. Ο κανόνας λοιπόν επιτάσσει την προστασία όλων εκτός όπου ρητά το Σύνταγμα επιφυλάσσει ορισμένο δικαίωμα μόνο στους Έλληνες. Βέβαια, οπωσδήποτε ο όρος «Έλληνας» δε σημαίνει απαγόρευση για τον κοινό νομοθέτη και τη νομολογία να αναγνωρίσουν και στους αλλοδαπούς την απόλαυση ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία αναγνωρίζονται στους «Έλληνες» χωρίς και να επιφυλάσσονται αποκλειστικά σε αυτούς.

Η ratio του ά. 5 παρ. 2 είναι πάντως κυρίως η ενίσχυση της νομικής θέσης των αλλοδαπών ως επίρρωση όλων όσων ειπώθηκαν παραπάνω. Από τα αναφερόμενα άλλωστε σε αυτό αγαθά η ζωή προϋποτίθεται στο ά. 2 παρ. 1, η τιμή εμπεριέχεται σε αυτό και η ελευθερία κατοχυρώνεται στο ά. 5 παρ. 3. Φαίνεται λοιπόν πως σκοπός του νομοθέτη είναι να τονίσει ότι δεν επιτρέπονται ειδικά ως προς τα συγκεκριμένα προστατευόμενα αγαθά κάθε είδους διακρίσεις μεταξύ αλλοδαπών και ημεδαπών, μιας και άλλωστε το Σύνταγμα στο ά. 4 δεν κατοχυρώνει την αρχή της ισότητας και για τους αλλοδαπούς, γεγονός που σημαίνει ότι κατ' αρχήν επιτρέπονται διακρίσεις. Ωστόσο με το παρόν άρθρο κυρώνεται ότι κάθε περιορισμός και διάκριση ως προς την προστασία και διαφύλαξη των αγαθών αυτών κρίνεται ως αντισυνταγματική κατοχυρώνοντας έτσι ότι κατά κανόνα δεν επιτρέπεται να παρέχεται μειωμένη προστασία ως προς τη ζωή, την τιμή και την ελευθερία των αλλοδαπών σε σχέση με εκείνη που ισχύει για τους Έλληνες.

Η νομική σημασία τώρα του σχολιαζόμενου εδαφίου ήταν ιδιαίτερη στα προηγούμενα συντάγματα για το λόγο ότι ήταν η μόνη διάταξη που αναγνώριζε το διεθνές δίκαιο ως άμεση πηγή του συνταγματικού δικαίου, ως και στην παρούσα

²⁶ Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β' Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 500-503, καθώς και Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα 1975 - Corpus : άρθρα 1-50, τόμος 1, Νομολογία ΣΤΕ Παρατηρήσεις, κατ' άρθρον Νομοθεσία, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Κομοτηνή 1982, σελ. 146-152, καθώς και Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1996, σελ. 48-49, καθώς και Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 211-213, καθώς και Βλάχος Γ. Κ. Το σύνταγμα της Ελλάδος, Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες: Το σύνταγμα της 11 Ιουνίου 1975 και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979, σελ. 95-97, καθώς και Μάνεσης Α. Ι., Συνταγματικά δικαιώματα Α' Ατομικές ελευθερίες, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 122-125, καθώς και Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997, σελ. 66-68, καθώς και Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α', Έκδοση Β, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 326-327, καθώς και Τσάτσος Δ. Θ., Συνταγματικό δίκαιο, Γ' Θεμελιώδη δικαιώματα, Ι. Γενικό μέρος, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σελ. 166-167

εποχή δε χάνει τη σημασία της καθώς ουσιαστικά πρόκειται για ειδικότερη διάταξη από αυτή του ά. 28 παρ. 1, μιας και εισάγει μια εξαίρεση και αναφέρεται κατά την κρατούσα γνώμη μόνο στην ιδιαίτερη κατηγορία των αλλοδαπών²⁷.

Όλα όμως τα ανωτέρω σχετικοποιούνται ως προς τους αλλοδαπούς εν όψει του ά. 5 παρ. 2 εδ. β που επιτρέπει τις εξαιρέσεις στις περιπτώσεις που κάτι τέτοιο επιβάλλεται από το διεθνές δίκαιο²⁸. Ως προς την ερμηνεία του εν λόγω εδαφίου δεν τίθενται ερμηνευτικά προβλήματα ως προς το εύρος του περιεχομένου του καθώς κανένας κανόνας διεθνούς δικαίου, εθιμικού ή συμβατικού, δεν μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς ή επιφυλάξεις ως προς τα ύψιστα αγαθά της τιμής και της ζωής για τους αλλοδαπούς σε σύγκριση με τους Έλληνες. Πάντως από την εξαίρεση που εισάγει το σύνταγμα με την παραπομπή στο διεθνές δίκαιο κάμπτεται ουσιαστικά η εξίσωση των ημεδαπών με τους αλλοδαπούς. Στην περίπτωση μάλιστα αυτή ο κανόνας δε θα έχει μόνο υπερνομοθετική ισχύ αλλά συνταγματική.

Η «ελευθερία» του ά. 5 παρ. 2 ερμηνεύεται με την πιο στενή του όρου έννοια, δηλ. αυτή της προσωπικής ασφάλειας ενώ δεν εκτείνεται στην οικονομική ελευθερία ως προς την οποία επαγωγικά μπορούν να γίνουν διακρίσεις. Έτσι λοιπόν ο καθορισμός των όρων και των προϋποθέσεων εισόδου και παραμονής στη χώρα των αλλοδαπών ανήκει στο ρυθμιστικό πεδίο του κοινού νομοθέτη, ενώ δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα οποιουδήποτε αλλοδαπού να αξιώσει τη μόνιμη παραμονή του²⁹. Η διάταξη συστατικά ερμηνευόμενη περιλαμβάνει την επιβολή περιορισμών στην ελευθερία μόνο των υπηκόων ενός εχθρικού κράτους ενώ διασταλτικά ερμηνευόμενη οι περιπτώσεις περιορισμών της ελευθερίας των αλλοδαπών είναι ευρύτερες, όπως π.χ. η απόκτηση ακινήτων σε παραμεθόριες περιοχές ή σχετικά με την άσκηση επαγγέλματος. Ουσιαστικά πάντως δεν τίθεται ζήτημα ερμηνείας ενόψει της σαφέστατης διατύπωσης της η οποία καλύπτει όλες τις περιπτώσεις δυσμενούς μεταχείρισης των αλλοδαπών που προβλέπει το διεθνές δίκαιο. Αξίζει να επισημανθεί ότι στις επιφυλάξεις τις οποίες εκφράζει το διεθνές δίκαιο προστίθεται και αυτή της αρχής της αρχής της αμοιβαιότητας, όπως προβλέπεται στο ά. 28 παρ.1 εδ. β.

Ιδιαίτερο πρακτικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση επιβολής προσωρινής δικαστικής προστασίας κατά πράξης απέλασης αλλοδαπού, όπου γίνεται δεκτό ότι η αναστολή εκτέλεσης διοικητικής πράξης δεν είναι κατ' αρχήν επιτρεπτή³⁰, εκτός αν συντρέχουν ουσιαστικά εξαιρετικοί λόγοι, όπως κίνδυνος ζωής. Η έννοια της απέλασης είναι αστυνομικό μέτρο ασφάλειας συνιστάμενο στην υποχρεωτική έξοδο αυτού από τα εδαφικά όρια της Χώρας, με πρωτοβουλία των οργάνων της. Το γεγονός ότι ουσιαστικά η απέλαση περιορίζεται μόνο στους αλλοδαπούς παρόλο που περιορίζει την ελευθερία τους, είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο, καθώς το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει το σχετικό δικαίωμα στα κράτη³¹.

Το ά. 5 παρ. 2 συμπληρώνει η διάταξη για την απαγόρευση έκδοσης αλλοδαπού που διώκεται για τη δράση υπέρ της ελευθερίας που πρόκειται για μια πρόσθετη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας των αλλοδαπών. Έκδοση αλλοδαπού καλείται η παράδοση από τις ελληνικές αρχές στις αρχές ενός άλλου

²⁷ Βλ. και Κεφ. ΙΙΙ, Ενót. 1

²⁸ Βλ. και Κεφ. ΙΙΙ Ενót. 3,4 για το περιεχόμενο των περιορισμών που τίθενται από την ΕΣΔΑ, όπως κυρώθηκε από το ν.δ. 53/1974, από το ΔΣΑΠΔ και γενικότερα από το Διεθνές Δίκαιο τόσο το εθιμικό όσο και το συμβατικό

²⁹ Τα ζητήματα αυτά ρυθμίζονται ειδικώς από το ν. 2910/2001. Βλ. και νομολογία του Σ.τ.Ε 1101/1991, ΕλλΔνη 1992, σελ 641

³⁰ Σ.τ.Ε. 1/1993

³¹ Βλ και Ευσταθιάδης Κ. Διεθνές Δίκαιο ΙΙ, 1979, σελ. 52επ. καθώς και Ιωάννου Κρ. Η απέλαση υπηκόου κράτους Μέλους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1981, σελ. 36

κράτους ατόμου το οποίο πρόκειται να δικάσσει για εγκληματική πράξη ή να εκτίσει την επιβληθείσα ποινή. Η ασάφεια του όρου «δράση» είναι πρόδηλη και γι' αυτό το εν λόγω εδάφιο καθίσταται δυσεφάρμοστο, καθώς γεννούνται προβλήματα στον προσδιορισμό του περιεχομένου του χρησιμοποιούμενου όρου δράση³². Η απόλυτη λοιπόν προστασία και πάλι σχετικοποιείται, μιας και η εφαρμογή της εν λόγω διάταξης εξαρτάται από τον κοινό νομοθέτη και από την ερμηνεία που θα δώσουν τα κρατικά όργανα στον ασαφή αυτό όρο.

Πάντως σε κάθε περίπτωση το διεθνές δίκαιο παρέχει χρήσιμες ενδείξεις για τη διάκριση ανάμεσα στην δράση για ελευθερία και τρομοκρατική δράση. Τα Ηνωμένα Έθνη κάνουν λόγο για το γενικό απελευθερωτικό αγώνα των λαών και τον διαχωρίζουν εντελώς από το έγκλημα της τρομοκρατίας. Το έγκλημα αυτό είναι διεθνές και για την καταπολέμηση του απαιτείται συνεργασία όλων των κρατών, μιας και η τρομοκρατία εντάσσεται στις παράνομες πράξεις κατά της ανθρωπότητας που τα κράτη οφείλουν να προλαμβάνουν και να καταστέλλουν. Επομένως θα ήταν φύσει και θέση αδύνατον το Ελληνικό Σύνταγμα να αντίκειται στο σεβασμό κανόνων του διεθνούς δικαίου που ισχύουν *erga omnes*.

Το εδ. γ αναφέρεται ειδικότερα στους αλλοδαπούς οι οποίοι καταφεύγουν στην Ελλάδα ζητώντας πολιτικό άσυλο για το λόγο ότι διώκονται από ορισμένη χώρα για δράση που συνδέεται με την κατάλυση της πολιτικής εξουσίας που δεν έχει δημοκρατική νομιμοποίηση. Ο αλλοδαπός προστατεύεται κατά την κρατούσα άποψη και αν πρόκειται για σύνθετο πολιτικό έγκλημα. Μια ερμηνεία τέτοια ώστε να περιλαμβάνονται συλλήβδην όλα τα πολιτικά αδικήματα είναι ευρεία υπέρ του δέοντος και δεν πρέπει να γίνει δεκτή³³.

Για τους ημεδαπούς απαγορεύεται η έκδοσή τους γενικά πόσο δε μάλλον εφόσον αυτός ανέπτυξε σε ξένη χώρα «δράση υπέρ της ελευθερίας». Ακόμη και αν υπάρχει αντίθετη συμβατική δέσμευση αυτή δε θα ισχύσει και σε περίπτωση που δεν υπάρχει σχετική σύμβαση εφαρμόζεται το ά. 438 εδ. α του ΚΠΔ που απαγορεύει την έκδοση εάν ο καταζητούμενος είναι ημεδαπός κατά το χρόνο τέλεσης της άδικης πράξης.³⁴

Από όλα τα παραπάνω συνοπτικά σχόλια πάνω στις διατάξεις του Συντάγματος καταλήγουμε στο συμπέρασμα που το υπέρτατο αυτό νομοθετικό κείμενο παρέχει τη δυνατότητα στο διεθνές δίκαιο να ορίζει, να προσδιορίζει, να οριοθετεί και να περιορίζει το τελευταίο το περιεχόμενο και την έκταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου στο σύνολό τους. Στην παρούσα φάση λοιπόν της εργασίας οφείλουμε να εξετάσουμε ποια είναι τα δικαιώματα πως κατοχυρώνονται συγκριτικά στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο Διεθνές Σύμφωνο των Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων αλλά και στο Διεθνές Δίκαιο γενικά.

³² Βλ. και παρακάτω στη Θεμελίωση των περιορισμών από την ΕΣΔΑ

³³ Ο Βλάχος πάντως υποστηρίζει την αντίθετη άποψη ότι δηλαδή απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού για κάθε είδος πολιτικού εγκλήματος

³⁴ Νομολογιακή Επισκόπηση: Σ.τ.Ε. 1871/1993, ΑΠ 610/2002, ΑΠ 147/2004

3. Περιορισμοί Διεθνούς Δικαίου από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)³⁵

Η ΕΣΔΑ όσο και το ΔΣΑΠΔ είναι Διεθνείς Συμβάσεις που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν κάθε αντίθετης διάταξης νόμου. Μάλιστα η ΕΣΔΑ έχει το χαρακτήρα self – executing³⁶ σύμβασης (σύμβαση αυτοδύναμης εφαρμογής) και είναι από τα πληρέστερα έως τώρα κείμενα σχετικά με τη διαφύλαξη και προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων. Τον χαρακτήρα αυτό η Σύμβαση τον έχει ειδικότερα στις διατάξεις που αφορούν στα δικαιώματα και στις θεμελιώδεις ελευθερίες ή θέτουν κανόνες ερμηνείας και εφαρμογής τους, ή ορίζουν τους όρους και τα όρια επέμβασης του εσωτερικού νομοθέτη στο περιεχόμενο αυτό.

Οι αρχές ερμηνείας των διατάξεων της ΕΣΔΑ που η ίδια θεσπίζει καταδεικνύουν το ότι το εσωτερικό δίκαιο των κρατών είναι ελλιπές ως προς την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, γι' αυτό και το συμπληρώνουν ή το αναπληρώνουν. Αυτό άλλωστε είναι και που της δίνει την ουσιαστική αυτοτέλεια και υπεροχή της έναντι των εθνικών δικαίων.

Κάθε κράτος μέλος, λοιπόν, από τη συμμετοχή του στην ΕΣΔΑ έχει ως διεθνή υποχρέωση την απόλυτη ευθυγράμμιση και συμμόρφωση της εσωτερικής νομοθεσίας με το minimum των κανόνων ελευθερίας και ατομικών αξιώσεων που καταστρώνει η Σύμβαση. Όλα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη αξία αν σκεφτούμε ότι από τα πρώτα στόχους της ΕΣΔΑ ήταν να δημιουργήσει, μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων από τους πολίτες, ένα Ευρωπαϊκό forum για την κρίση ως προς την επαρκή προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Μετά από αυτή τη μικρή επισκόπηση των στόχων και των αρχών της ΕΣΔΑ μπορούμε πλέον να προβούμε ομαλά στην ανάλυση όλων εκείνων των δικαιωμάτων που εξασφαλίζει αυτή. Άλλα από αυτά μπορεί να επιδέχονται επιμέρους οριοθετήσεις ή και περιορισμούς από τα Κράτη και άλλα να κρίνονται από τη σύμβαση ως αυστηρά δικαιώματα και είναι ανεπιφύλακτα. Πρώτα από όλα όμως προέχει να δούμε επακριβώς την έννοια των περιορισμών.

3.1 Η έννοια των ρυθμίσεων ή περιορισμών ή επεμβάσεων κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³⁷

Η Σύμβαση μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς ή ρυθμίσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα που αποτελούν το αντικείμενο προσδιορισμού της ανεξάρτητα από τη συνδρομή έκτακτων περιστάσεων και υπέρτατης πολιτικής ανάγκης. Αντίθετα τέτοιες ρυθμίσεις μπορούν να εισάγονται είτε για την αντιμετώπιση αναγκών που δημιουργούν τέτοιες εξαιρετικές καταστάσεις είτε για τον καθορισμό της κοινωνικής

³⁵ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 33-47, 53-60, 64-73, 76-77, καθώς και Βεγλερής Φ. Θ., Η Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1977, σελ. 86-96, καθώς και Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 482-483, 503-505, καθώς και Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 168-171

³⁶ Κατά το Βεγλερή και Ρούκουνα με τον όρο διάταξη αυτοδύναμης εφαρμογής (self - executing) εννοούμε τους κανόνες εκείνους της ενταχθείσας στο εσωτερικό δίκαιο συνθήκης οι οποίοι ως πλήρεις και νομικά άρτιοι δε χρειάζονται συμπληρωματικές ενέργειες της νομοθετικής ή της εκτελεστικής εξουσίας για να εφαρμοσθούν από τα εθνικά δικαστήρια

³⁷ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 38-47

και οικονομικής ζωής ή καταστάσεων ανάγκης, όχι όμως τέτοιου βαθμού που να συνιστούν έκτακτη κατάσταση. Περιορισμοί λοιπόν κατά την έννοια της σύμβασης μπορούν να αποτελούν είτε μέτρα έκτακτα και προσωρινά είτε μόνιμοι θεσμοί και τρόποι πραγματοποίησης μιας πολιτικής που υπαγορεύουν εγγώριες ανάγκες και παραδόσεις ή επιθυμητές εξελίξεις. Μάλιστα χαρακτηριστικά στο αυθεντικό κείμενο της Σύμβασης χρησιμοποιείται ο όρος «μέτρα αναγκαία για [...]», που ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο έκφρασης η Σύμβαση επιφυλάσσει την αυτοβουλία των κρατών να κρίνουν ποιο είναι σκόπιμο, απαραίτητο ή και απλά ωφέλιμο για τη δημόσια αρχή.

Βέβαια η επιβολή του περιορισμού πρέπει πάντα να βρίσκεται σε άμεση σχέση με έναν ή περισσότερους λόγους δημοσίου συμφέροντος έτσι ώστε να μπορεί να γίνει νόμιμη χρήση του κάτι που ούτως ή άλλως ελέγχεται και από τα ευρωπαϊκά όργανα εφαρμογή της σύμβασης, όπως άλλωστε επιβεβαιώνεται και απ το ά. 18 της ΕΣΔΑ που ορίζει ότι «οι επιτρεπόμενοι περιορισμοί των δικαιωμάτων και των ελευθεριών δεν μπορούν εφαρμόζονται παρά μόνο για το σκοπό για τον οποίο έχουν προβλεφθεί.

Επιπλέον η σύμβαση πέρα από το ότι εξετάζει αν κάποιος λόγος δημοσίου συμφέροντος επιτάσσει την εν λόγω ρύθμιση του εσωτερικού δικαίου, ορίζει ότι το δεύτερο χαρακτηριστικό των περιορισμών είναι ότι μπορούν να επιβληθούν μόνο αν κάτι τέτοιο προβλέπεται ρητά από το νόμο. Τη δεύτερη αυτή ιδιότητα του περιορισμού επιβάλει το ά. 14 της ΕΣΔΑ που ομοιάζει με το ά. 2 παρ. 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το πρώτο υποχρεώνει τα κράτη να εξασφαλίζουν την προάσπιση των δικαιωμάτων «σε όλους χωρίς καμία διάκριση φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, φρονημάτων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης» και σαφώς η απαγόρευση τέτοιων διακρίσεων ισχύει και για τους περιορισμούς που μπορούν να επιβάλλουν τα κράτη με την εσωτερική τους νομοθεσία.

Η τρίτη ιδιότητα των περιορισμών είναι ότι επιτρέπονται για τα δικαιώματα εκείνα που μπορούν κατά την ΕΣΔΑ να ανασταλούν ή και να τροποποιηθούν στην ίδια την ουσία τους, όταν και εφόσον συντρέξουν περιστάσεις ύψιστης πολιτικής ανάγκης. Έτσι υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των δικαιωμάτων που μπορούν να περιορίζονται και αυτών που μπορούν να αναστέλλεται η άσκησή τους. Κατά το ά. 15 παρ. 1, λοιπόν, κάθε Κράτος Μέλος της ΕΣΔΑ μπορεί «σε περίπτωση πολέμου ή άλλου κινδύνου που απειλεί τη ζωή να λάβει μέτρα παρεκκλίνοντα από τις συμβατικές υποχρεώσεις τους, εκτός από εκείνες που προσδιορίζει ρητά η παρ. 2 αλλά στο βαθμό που απαιτεί κάθε φορά η συγκεκριμένη περίπτωση. Τα ενδοτικά δικαιώματα είναι εκείνα που ορισμένα Συντάγματα, όπως και το δικό μας στο ά. 48, υποκείμενα σε αναστολή «σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης».

Επειδή υπάρχει ασάφεια ως προς το περιεχόμενο που δίνεται στον όρο «υπέρτατη πολιτική ανάγκη» από την ΕΣΔΑ και από τα επιμέρους εθνικά δίκαια, προς αποφυγή παρερμηνειών και συγκρούσεων η Σύμβαση όρισε στο ά. 60 ότι σε περίπτωση που το εσωτερικό ενός Κράτους Μέλους προβλέπει ρύθμιση πιο ευνοϊκή από αυτή της ΕΣΔΑ τότε εφαρμογή τυγχάνει το πρώτο ενώ αντίθετα αν το εθνικό δίκαιο είναι αυστηρότερο, τότε εφαρμόζεται απαρέγκλιτα το ά. 15 της Σύμβασης.

Εφόσον προσδιορίσαμε την έννοια των περιορισμών έτσι όπως αυτή οριοθετούνται στο κείμενο της ΕΣΔΑ για τα δικαιώματα που μπορούν να υποστούν επεμβάσεις από τα εθνικά δίκαια, οφείλουμε να εξετάσουμε την πρώτη κατηγορία δικαιωμάτων της Σύμβασης, όπου σύμφωνα με τη μελέτη του Βεγλερή επιδέχονται περιορισμούς από την εσωτερική νομοθεσία.

3.2 Δικαιώματα που επιδέχονται περιορισμούς³⁸

Η ΕΣΔΑ αναγνωρίζει στα Κράτη Μέλη τη δυνατότητα να επιβάλλουν αυτά τα ίδια περιορισμούς ή ρυθμίσεις σε μια ορισμένη κατηγορία δικαιωμάτων. Σε όλες τις περιπτώσεις όριο των δυνατών επεμβάσεων είναι η διατήρηση του πυρήνα του δικαιώματος όπως προκύπτει από τον ορισμό του στο γράμμα της Σύμβασης σύμφωνα με κοινές έννοιες στο δίκαιο των Κρατών. Όπως προαναφέρθηκε σε πρωθύστερη ενότητα η ΕΣΔΑ εξαρτά την επιβολή των περιορισμών από το ότι αυτοί έχουν ως βάση το νόμο και οφείλονται πάντοτε σε λόγους δημοσίου συμφέροντος.

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

- i) Ο σεβασμός της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής, της κατοικίας και αλληλογραφίας (ά. 8 ΕΣΔΑ)*
- ii) Η ελεύθερη εκδήλωση της θρησκείας και των πεποιθήσεων (ά. 9 ΕΣΔΑ)³⁹*
- iii) Η ελευθερία να εκφράζει κανείς γνώμες, να δέχεται και να διαδίδει πληροφορίες και ιδέες χωρίς περιορισμό μέσω ούτε συνόρων (ά. 10 ΕΣΔΑ)*
- iv) Η ελευθερία ειρηνικών συναθροίσεων και ίδρυσης συνεταιρισμών και συνδικάτων και συμμετοχής σε αυτά (ά. 11 ΕΣΔΑ)*
- v) Η ελεύθερη κυκλοφορία μέσα στο έδαφος του Κράτους, η ελεύθερη εκλογή διαμονής σε αυτό και η ελεύθερη έξοδος και επιστροφή από και σε κάθε χώρα και σε εκείνη όπου κανείς ανήκει (ά. 2 Πρωτ. 4)*
- vi) Το δικαίωμα να μη στερείται κανείς την περιουσία του παρά για λόγο δημόσιας ωφελείας και κατά τους όρους που προβλέπουν οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. (ά.1 Πρωτ. 1)⁴⁰*

Για όλα σχεδόν τα παραπάνω δικαιώματα μπορούν να γίνουν παρόμοιες επισημάνσεις όσον αφορά στην έκταση σχετικά με την άσκηση των δικαιωμάτων και στο επιτρεπτό περιεχόμενο που μπορούν να έχουν οι περιορισμοί που τίθενται από τα διάφορα εθνικά δίκαια. Άμεσο πηγή για τον προσδιορισμό των ανωτέρω από τελεί το ά. 29 παρ. 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την οποία «κατά την άσκηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών καθένα υπόκειται στους περιορισμούς που ο νόμος θέτει αποκλειστικά για να εξασφαλίζεται η αναγνώριση και ο σεβασμός των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων και να ικανοποιούνται οι ορθές απαιτήσεις της ηθικής, της δημόσιας τάξης και της γενικής ευημερίας σε μια δημοκρατική κοινωνία». Έτσι λοιπόν όπως είδαμε και στον ορισμό των περιορισμών κατά την ΕΣΔΑ στην αμέσως προηγούμενη ενότητα η Διακήρυξη του 1948 αξιώνει από το νόμο να αποβλέπει στην ικανοποίηση σκοπών δημόσιων ή κοινού συμφέροντος, όπως η «δημόσια τάξη», η «ηθική» και η «γενική ευημερία».

Επιπλέον η ΕΣΔΑ ακολούθησε το πρότυπο της Οικουμενικής Διακήρυξης και στο ότι διατήρησε την «προστασία των δικαιωμάτων των άλλων» σαν έρεισμα των περιοριστικών όρων όλων των παραπάνω αναφερόμενων δικαιωμάτων εκτός από το

³⁸ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 33-38

³⁹ Νομολογιακή Επισκόπηση: ΕΔΔΑ, Βαλσάμης κατά Ελλάδος, 18/12/1996, ΕΔΔΑ, Ευστρατίου κατά Ελλάδος 18/12/1996, Καθολική Εκκλησία των Χανίων κατά Ελλάδος, 1997, καθώς και Σ.τ.Ε. 557/1996, Ολ. ΑΠ. 20/2001

⁴⁰ Νομολογιακή Επισκόπηση: Twalib κατά Ελλάδος 09/06/1998, ΕΔΔΑ, Portington κατά Ελλάδος 13/09/1998, ΕΔΔΑ, Πλατακού κατά Ελλάδας 11/01/2001, ΕΔΔΑ, Πιαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδος 15/02/2001, ΕΔΔΑ, Μάλαμα κατά Ελλάδος 01/03/2001, ΕΔΔΑ, Τσιρώνης κατά Ελλάδος 06/12/2001, καθώς και Ολ. ΑΠ 21/2001, Ολ. ΑΠ 12/2002

τελευταίο. Μάλιστα την πλουσιότερη απαρίθμηση περιέχει το *ά. 10 παρ. 2* (βλ. περίπτωση iii) που αφορά στην έκφραση γνώμης, τη διάδοση και λήψη πληροφοριών και ιδεών, που αναφέρεται σε μια πληθώρα κριτηρίων που σκοπό έχουν την επιβολή περιορισμών μόνο σε περιπτώσεις όπου δε διασφαλίζεται η ασφάλεια της χώρας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «η άσκηση των ελευθεριών αυτών μπορεί να υποβληθεί σε ορισμένους περιορισμούς που προβλέπονται από το νόμο και αποτελούν μέτρα αναγκαία [...] για την προστασία της υπόληψης, την παρεμπόδιση της κοινολόγησης εμπιστευτικών πληροφοριών και τη διασφάλιση του κύρους και της ανεξαρτησίας της δικαστικής εξουσίας».

Δύο εξαιρέσεις από αυτό τον τρόπο που μόλις αναλύθηκε υιοθετεί η Σύμβαση για τα δικαιώματα που αναφέρονται στην περίπτωση ν) και vi). Το *ά. 2 παρ. 4 Πρωτ. 4* ορίζει ειδικά ότι τα δικαιώματα ελεύθερης κυκλοφορίας και εκλογής κατοικίας «μπορούν σε ορισμένες ζώνες να γίνουν αντικείμενο περιορισμών προβλεπόμενων από το νόμο και δικαιολογημένων σε μια δημοκρατική κοινωνία από το δημόσιο συμφέρον». Σε αυτή τη δεδομένη περίπτωση που αφορά κυρίως μια μεμονωμένη περιοχή ενός εθνικού εδάφους, το Πρωτόκολλο έκρινε ότι αρκεί η αναφορά στο δημόσιο μόνο συμφέρον, χωρίς την επιβολή άλλων περιορισμών.

Τέλος, στο *ά. 1 παρ. 2 Πρωτ. 1* επιφυλάσσει την εξουσία των κρατών ως προς το δικαίωμα σεβασμού της περιουσίας «να θεσπίζουν τους νόμους που θεωρούν αναγκαίους για τη ρύθμιση των περιουσιακών στοιχείων σύμφωνα με το γενικό συμφέρον ή για την εξασφάλιση της πληρωμής φόρων, άλλων εισφορών ή προστίμων». Θέτοντας ως μοναδικό όρο για τους τιθέμενους από το εσωτερικό δίκαιο περιορισμούς το γενικό συμφέρον χωρίς καμία άλλη ανάλυση, η ΕΣΔΑ άφησε τα κράτη να εκτιμήσουν ελεύθερα τη φύση και την έκταση των υποχρεώσεών τους απέναντι στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

3.3 Τα προσδιοριζόμενα στενά δικαιώματα⁴¹

Ανεξάρτητα και αυτοτελώς από τα παραπάνω η ΕΣΔΑ ορίζει κάποια δικαιώματα με τέτοια ακρίβεια ώστε να θέτει η ίδια ρητά ή σιωπηρά τους περιορισμούς ή τις εξαιρέσεις που επιδέχονται χωρίς να είναι δυνατόν τα εθνικά Κράτη Μέλη να επιφέρουν ρυθμίσεις διαφορετικές από αυτές που καθορίζει η Σύμβαση. Τα στοιχεία που διακρίνουν τα δικαιώματα αυτής της κατηγορίας από τα προηγούμενα είναι αφενός ότι δεν υπάρχει ρήτρα που να επιτρέπει την εσωτερική νομοθεσία να παρέμβει με καθιονδήποτε τρόπο και αφετέρου ότι ο ορισμός του δικαιώματος που εμπεριέχεται είναι πιο σαφής και πλήρης, καθώς τα όρια επιτρεπτής άσκησης του εν λόγω δικαιώματος τα θέτει η ίδια η Σύμβαση απαριθμώντας τις πράξεις που επιτρέπονται και δεν αποτελούν παραβάσεις.

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

i) Το δικαίωμα στη ζωή (ά. 2 ΕΣΔΑ)⁴²

Το *ά. 2* της ΕΣΔΑ καθιερώνει το δικαίωμα στη ζωή επιτρέποντας όμως την επιβολή της θανατικής ποινής, ορίζοντας ότι «εις ουδένα δύναται να επιβληθεί εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια την ποινής

⁴¹ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 53-61

⁴² Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 53-56, καθώς και Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 482-483, 503-505

ταύτης». Η διάταξη αυτή δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ κοινών και πολιτικών εγκλημάτων, επιτρέποντας την επιβολή της θανατικής ποινής για οποιοδήποτε αδίκημα. Απαιτείται συνεπώς νομοθετική πρόβλεψη της ποινής και οπωσδήποτε σχετική δικαστική απόφαση.

Το ά. 2 παρ. 2 ορίζει ειδικότερα ότι «ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβαση του άρθρου τούτου, εις ας περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσης απολύτως αναγκαίας: α) δια την υπεράσπισιν οιουδήποτε προσώπου κατά παρανόμου βίας, β) δια την πραγματοποιήσιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου, γ) δια την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω, στάσεως ή ανταρσίας».

Οι διατάξεις αυτές ορίζουν αναμφίβολα περιοριστικά τις περιπτώσεις όπου είναι επιτρεπτή η θανάτωση ατόμου. Ωστόσο η επιφύλαξη δε θέτει όρια στην εκλογή των εγκλημάτων για τα οποία ο νόμος κρίνει την ποινή του θανάτου ανάλογη προς τη βαρύτητά τους. Παρ' όλα αυτά πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αναλογία έσχατη ποινή και εγκλήματος περιέχεται στην παράγραφο 2 σιωπηρά και δεσμεύει και το νόμο και το δικαστή. Από κάθε άποψη η Σύμβαση νομιμοποιεί τη θανατική ποινή όταν η επιβολή της είναι αποτέλεσμα παράλογου φόβου.

Από τη σαφή διατύπωση της πρώτης εξαίρεσης είναι οφθαλμοφανές ότι επιτρέπεται ή συγχωρείται η επιβολή θανάτου μόνο στις περιπτώσεις νόμιμης άμυνας⁴³ και κατάστασης ανάγκης⁴⁴, προς αποτροπή κινδύνου που απειλεί μόνο τη ζωή και όχι την περιουσία οιοουδήποτε προσώπου. Η γνώμη αυτή υποστηρίζεται και στη Γερμανία και ειδικότερα η Γερμανική επιστήμη υποστηρίζει ότι η εν λόγω διάταξη τροποποίησε τα αντίθετα άρθρα της ποινικής νομοθεσίας που αφορούν τους φορείς δημόσιας εξουσίας. Το ά. 2 της Σύμβασης παρουσιάζει τριτενέργεια και άρα οι τροποποιούμενες από τη σύμβαση διατάξεις αφορούν σίγουρά και τους ιδιώτες.

Περαιτέρω η Σύμβαση επιτρέπει την κάμψη της ισχύος του ά. 2 στην περίπτωση θανάτου εξαιτίας νόμιμων πολεμικών πράξεων έτσι όπως αυτές αποτυπώνονται στο ά. 15 παρ. 2. Η συγκεκριμένη επιφύλαξη δεν αναιρεί την ιδιότητα του δικαιώματος στη ζωή ως απαρέγκλιτου μέσα στα όρια που χαράζει η ίδια η ΕΣΔΑ. Τη θέση της σε αυτές τις πολύ ειδικές περιστάσεις παίρνει το δίκαιο του πολέμου, το *jus in bello* που σχηματίζουν ιδίως οι Συμβάσεις της Γενεύης από το 1864 σε μια επίμονη προσπάθεια να αποτρέψουν τις περιττές σκληρότητες.

Οι διατάξεις αυτές της ΕΣΔΑ τροποποιήθηκαν ήδη με το 6^ο πρόσθετο Πρωτόκολλο που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 2810/1998⁴⁵. Το Πρωτόκολλο αυτό κατ' αρχήν κατήγγησε τη θανατική ποινή λόγω του ότι όλα τα κράτη εκφράζουν την ακριβώς αντίθετη τάση από αυτή που επικρατούσε όταν συνήφθει η Σύμβαση, τίθενται δηλαδή πλέον εμφανώς κατά της επιβολής της θανατικής ποινής. Επεξηγηματικά το ά. 1 του Πρωτ. 6 αναφέρει ότι «η ποινή του θανάτου καταργείται. κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί σε τέτοια ποινή, ούτε να εκτελεστεί» ενώ το ά. 2 του αυτού Πρωτ. Επιτρέπει την θανατική ποινή «για πράξεις που διαπράττονται σε καιρό πολέμου ή επικείμενου κινδύνου πολέμου», σύμφωνα με τις διατάξεις της νομοθεσίας του κράτους, οι οποίες πάντα πρέπει να γνωστοποιούνται στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Εκτός από την ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠΔ⁴⁶ η προστασία του δικαιώματος της ζωής θεμελιώνεται και σε άλλα διεθνή κείμενα και συγκεκριμένα στη Σύμβαση για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας της 09/12/1948 που

⁴³ ά. 22-23 Π.Κ.

⁴⁴ ά. 25 και 32 Π.Κ.

⁴⁵ ΦΕΚ 110/23.05.1998 τόμος Α'

⁴⁶ Βλ. Κεφ. ΙΙΙ, Ενότ. 4

καθόρισε την επιβολή ποινικών κυρώσεων από τα συμβαλλόμενα μέρη για τα πρόσωπα τα οποία ενέχονται στο έγκλημα της γενοκτονίας που συνιστά ίσως, αν όχι σίγουρα, τη χειρότερη προσβολή του δικαιώματος στη ζωή. Επίσης να προστεθεί ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνεται και στο Χάρτη θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ά. 2, καθώς επίσης και στην Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο ά. 3 που κηρύττει ότι «καθένας έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική του ασφάλεια».

**4. Η απαγόρευση της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας
(ά. 4 παρ. 2,3 ΕΣΔΑ)⁴⁷**

Το ά. 4 παρ. 2 απαγορεύει επιτακτικά την άσκηση υποχρεωτικής ή αναγκαστικής εργασίας ενώ το ά. 4 παρ. 3 εισάγει τέσσερις εξαιρέσεις οι οποίες όπως αντίστοιχα και στο δικαίωμα της ζωής αναφέρονται περιοριστικά, γι' αυτό άλλωστε και το δικαίωμα στην εργασία ανήκει στην κατηγορία εκείνη που ο εσωτερικός νομοθέτης δεν μπορεί να επιβάλλει επιπλέον περιορισμούς. Συγκεκριμένα η παρ. 3 υπογραμμίζει ότι η εργασία δεν κρίνεται ως υποχρεωτική ή καταναγκαστική κατ' αρχάς όταν επιβάλλεται σε πρόσωπα κρατούμενα σύμφωνα με του όρους του ά. 5 δηλαδή κατόπιν από καταδίκη, προληπτική σύλληψη ή για λόγους δημόσιας υγείας. Επιπλέον, όταν πρόκειται για τη στρατιωτική θητεία ή όποια άλλη οφείλεται σε αντικατάστασή της σε χώρες που αναγνωρίζουν την αντίρρηση συνείδησης. Επίσης, όταν την εργασία επιτάσσει περίσταση κρίσεως ή θεομηνίας που απειλεί τη ζωή ή την ευημερία της κοινότητας και τέλος όταν η εργασία ή υπηρεσία ανήκει στις ομαλές υποχρεώσεις του πολίτη.

Η διάταξη στο σύνολο της είναι κατανοητή και σαφής, ωστόσο στις δύο τελευταίες περιπτώσεις περιέχονται εντελώς γενικοί όροι, όπως «περίσταση κρίσεως» ή «θεομηνία» ή «ομαλές υποχρεώσεις». Η χρήση αυτών δεν είναι τυχαία αντίθετα σηματοδοτεί την ελευθερία των νομοθετικών και εκτελεστικών οργάνων των Κρατών Μελών να απαιτούν την προσωπική εργασία του κάθε μέλους της κοινωνίας ως ένα είδος συνεισφοράς στα δημόσια βάρη. Εξ άλλου η παρ. 2 δεν περιλαμβάνεται στις διατάξεις εκείνες που σύμφωνα με το ά. 15 παρ. 2 δε χωρούν παρεκκλίσεις, γεγονός που καταδεικνύει ότι δεν πρόκειται για μια αυστηρή απολύτως διάταξη.

Επιπρόσθετα στα παραπάνω οι απροσδιόριστοι λόγω του γενικού περιεχομένου τους όροι είναι στενά συνδεδεμένοι με κάποια κοινωνική ανάγκη που σηματοδοτεί η οποιαδήποτε κρίση ή θεομηνία. Ακόμη και το επίθετο «ομαλά» καταδεικνύει το καθήκον αλληλεγγύης μεταξύ των μελών ενός κοινωνικού συνόλου. Η εξειδίκευση και σαφέστερη οριοθέτηση των προσδιορισμών αυτών ανήκει τόσο στις εθνικές δικαστικές αρχές όσο και στα Ευρωπαϊκά Όργανα εφαρμογής της Σύμβασης.

iii) Το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας (α. 5 ΕΣΔΑ)^{48 49}

Το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας αποτελεί μία από τις αρχαιότερες διεκδικήσεις για την κατοχύρωση και προάσπισή του ίσως και γι' αυτό στην ΕΣΔΑ συνιστά ένα από τα πιο μακροσκελή άρθρα. Η εξέταση του για λόγους ενότητας και συνοχής επιβάλλεται να γίνει μαζί με το ά. 6 που αποτελεί το δίαυλο για την εξασφάλιση της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας καθώς θεμελιώνει ουσιαστικά την αμερόληπτη δικαστική κρίση.

⁴⁷ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 56-57

⁴⁸ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 57-60

⁴⁹ Νομολογιακή Επισκόπηση: ΕΔΔΑ, Bizzoto κατά Ελλάδα 15/11/1996

iv) Το δικαίωμα να κρίνεται κανείς για τις αστικές απαιτήσεις και υποχρεώσεις, όπως και για τις ποινικές κατηγορίες από αμερόληπτα δικαστήρια και το δικαίωμα του τεκμηρίου αθωότητας (ά. 6 ΕΣΔΑ)⁵⁰

Και το ά. 6 αποτελεί ένα από τα αρχαιότερα κατά την αναγνώριση δικαιώματα και μαζί με το προηγούμενο συνοψίζουν από τη μία, την ασφάλεια του προσώπου και την ασφάλεια ως δηλωτικής της δημόσιας εξουσίας και από την άλλη το τεκμήριο της αθωότητας απέναντι στην ποινική κατηγορία που ανατρέπεται μόνο με απόφαση της αμερόληπτης και αδέκαστης δικαστικής κρίσης η οποία εκ των προτέρων έχει φροντίσει για μια δίκαια δίκη στην οποία ο κατηγορούμενος απολαμβάνει όλα τα δικαιώματά του.

Τα δύο αυτά άρθρα είναι τα πιο μακροσκελή της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων και διατυπώνουν τους κανόνες που δέχεται η δικαστική πρακτική των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία του ατόμου και την προσπάθεια αποφυγής αυθαίρετων συλλήψεων και επιβαρύνσεων της προσωπικής τους ελευθερίας κατά τρόπο που να μην επιτρέπονται οποιεσδήποτε αποκλίσεις. Το ά. 5 ορίζει κάτω από ποιες συνθήκες και προϋποθέσεις επιτρέπεται τα κρατικά όργανα να ενεργούν συλλήψεις και κρατήσεις ενώ συμπληρωματικά το ά. 6 συνοψίζει τους όρους, ώστε να εξασφαλίζεται η αμερόληπτη και ορθή απονομή της δικαιοσύνης.

Τα άρθρα δε ρυθμίζουν επακριβώς τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν από τους εσωτερικούς νομοθέτες δίνοντας τους έτσι τη δυνατότητα αυτοκαθορισμού της αστικής και ποινικής κυρίως διαδικασίας, ωστόσο αποσαφηνίζουν για παράδειγμα ότι η οι πράξεις της προδικασίας πρέπει να γίνουν «με τη συντομότερη διαδικασία» ή «γρήγορα» και ότι η εκδίκασή της υπόθεσης πρέπει να λάβει χώρα μέσα σε «εύλογη προθεσμία». Παρά τα ανωτέρω δεν παρέχεται η δυνατότητα στα Κράτη μέλη και συγκεκριμένα στην εθνική δικαστική εξουσία να εκφεύγουν των ορίων που επιτάσσει η ΕΣΔΑ ειμή μόνο να συμπληρώνουν και να εξειδικεύουν τις επιτακτικές αυτές ρήτρες.

Άξια προσοχής είναι μια ρήτρα που καταδεικνύει ακριβώς τη σαφή οριοθέτηση από τη μεριά της Σύμβασης της υποχρέωσης των εθνικών κρατών να ακολουθούν κατά γράμμα και με ευλαβική συνέπεια τα όσα ορίζονται. Το ά. 6, λοιπόν, ως γενικό κανόνα επιβάλλει την τήρηση της αρχής της δημοσιότητας της δίκης, ωστόσο το γενικό αυτό μέτρο συνοδεύει μια ρήτρα που απευθύνεται προς το δικαστήριο και η οποία κάτω από πολύ ειδικές περιστάσεις απαγορεύει την παρουσία εκπροσώπων του τύπου και κοινού στο ακροατήριο. Η ρήτρα αυτή αναδεικνύει κατά πρώτον την ευλυσία του ίδιου του κανόνα δικαίου και κατά δεύτερον φανερώνει την προσπάθεια της ΕΣΔΑ να συμβάλει στην εξέλιξη ενός κοινού ευρωπαϊκού δικαίου.

Επιπλέον, τα δικαιώματα των ά. 5 και 6 δεν ανήκουν μεταξύ αυτών που ο πόλεμος ή άλλη κατάσταση που απειλεί τη ζωή του έθνους μπορούν να τα αναστείλουν, καθώς το ά. 15 παρ. 2 δεν τα αναφέρει. Η απουσία των διατάξεων αυτών από τον κατάλογο του ά. 15 μαρτυρά πως οι αρχές αυτές τείνουν να αναγνωριστούν από το δίκαιο ως άκαμπτές.

⁵⁰ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 57-60

3.4 Τα αυστηρά δικαιώματα⁵¹

Ως αυστηρά δικαιώματα νοούνται αυτά που δεν επιδέχονται περιορισμούς αλλά και ούτε αφήνουν στο Κράτος περιθώρια ιδιαίτερων ρυθμίσεων άλλων από εκείνες που εξασφαλίζουν του σεβασμό του δικαιώματος. Άλλωστε ούτε παρεκκλίσεις σε περιόδους ύψιστης εθνικής σημασίας συγχωρούνται από αυτά. Τα εν λόγω δικαιώματα διαθέτουν την περισσότερη δεσμευτικότητα και ουσιαστικά αποτελούν καθαρές επιφυλάξεις υπέρ του Διεθνούς Δικαίου, καθώς ο πυρήνας του δικαιώματος ταυτίζεται με ολόκληρη την έκταση του και η εσωτερική νομοθεσία ουδεμία άλλη παρέμβαση μπορεί να επιχειρήσει. Είναι δικαιώματα απόλυτα, μιας και ως προς την εφαρμογή τους δεν επιδέχονται διαβαθμίσεις ή προσεγγίσεις.

Ο σκοπός αυτού αλλά και των υπόλοιπων άρθρων είναι να εξανθρωπίσει την κοινωνία σε διεθνές επίπεδο και να εξασφαλίσει το ελάχιστο μέτρο προστασίας για όλους τους ανθρώπους, γι' αυτό άλλωστε γίνεται και από όλους δεκτό η ΕΣΔΑ τοποθετεί τα θεμέλια για ένα ανθρωπινότερο κόσμο.

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

ι) Η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών και μεταχειρίσεων (ά. 3 ΕΣΔΑ)^{52 53}

Η απαγόρευση των βασανισμών και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών μέτρων δηλώνει το ότι τα Κράτη δεν έχουν κανένα τρόπο ή μέσο να προβούν σε τέτοιες ενέργειες προς διευθέτηση οποιονδήποτε εκκρεμοτήτων θεώρηση που επιβάλλεται τόσο από την ΕΣΔΑ όσο και από το Παγκόσμιο δίκαιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πρόκειται για δικαιώματα απόλυτα υπό την έννοια ότι υποκείμενα και φορείς του εν λόγω δικαιώματος είναι όλα τα όντα ανεξαιρέτως. Ο κανόνας αυτός είναι άκαμπος και δεν επιδέχεται όποιου είδους περιορισμούς, καθώς κάτι τέτοιο επιβάλλεται από το διεθνές δίκαιο του οποίου σκοπός είναι να εξασφαλίσει τη διαβίωση στους κόλπους μιας κοινωνίας όπου ο ψυχικός και σωματικός πόνος έχει εντελώς εξαλειφθεί.

Επικρατεί η άποψη ότι υπάρχει ασάφεια και διάσταση σχετικά με το περιεχόμενο των όρων «απάνθρωπη» ή «εξευτελιστική» μεταχείριση, καθώς αυτό μπορεί να διαφέρει από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή. Ωστόσο, ο πυρήνας του δικαιώματος δεν αλλάζει ανεξάρτητα από τις μεταβαλλόμενες δικαιοπολιτικές συνθήκες. Εξάλλου η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων αποκρούει τον ισχυρισμό ότι η παράδοση ή η συνήθεια μπορούν να εξιλεώσουν μια εξευτελιστική κατά τη σημερινή και γενικότερη αντίληψη ποινή. Φαίνεται, λοιπόν, πως ουσιαστικά δε χωρεί αμφισβήτηση ως προς τις έννοιες που επικαλείται το παρόν άρθρο, μιας και οι ανάγκες οριοθέτησης της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας παραμένουν αναλλοίωτες. Ούτως η άλλως αποτελεί κοινό τόπο η άποψη ότι τα βασανιστήρια δεν έχουν θέση σε μια κοινωνία που αποσκοπεί στον εκπολιτισμό των όντων και στην εξασφάλιση ενός ύψιστου επιπέδου ζωής.

⁵¹ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 64-73, 76-77

⁵² Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 65-66

⁵³ *Νομολογιακή Επισκόπηση*: ΕΔΔΑ, Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου 18/01/1978, ΕΔΔΑ, Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου 07/07/1989, ΕΔΔΑ Ranimen κατά Φιλανδίας 19/12/1997, ΕΔΔΑ, Selmouni κατά Γαλλίας, 28/07/1999

ii) Η απαγόρευση της δουλεμπορίας και της δουλείας (ά. 4 παρ. 1 ΕΣΔΑ)⁵⁴

Η απαγόρευση της δουλεμπορίας και κάθε άλλης μορφής δουλείας δεν παράγει ιδιαίτερα σχόλια, καθώς πρόκειται για ένα θεσμό που ευτυχώς έχει ατονήσει στο εσωτερικό των Κρατών Μελών. Ωστόσο η αναφορά του είναι χρήσιμη και κυρίως απαραίτητη αφενός γιατί η ΕΣΔΑ, όπως άλλωστε προείπαμε, καθιερώνει ένα *minimum* προστασίας από το οποίο δεν μπορεί να ελλείπει η απαγορευτική διάταξη για τη δουλεία αλλά και αφετέρου διότι με την επισήμανσή της αποτρέπεται κάθε πιθανότητα αναβίωσης παρόμοιων φαινομένων στο μέλλον.

Η εν λόγω απαγόρευση περιλαμβάνεται στο ά. 4 που στις επόμενες παραγράφους κατοχυρώνει την απαγόρευση αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας και από νομοτεχνική πλευρά είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι η αναφορά στην απαγόρευση της δουλείας αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα δεδομένου ότι αντιπαραβάλλεται με ένα δικαίωμα το οποίο είναι δεκτικό περιορισμών.

iii) Η αρχή ότι δε χωρεί καταδίκη για πράξη ή παράλειψη που, όταν έγινε δεν αποτελούσε αδίκημα και τα το εθνικό ή το διεθνές δίκαιο, ούτε επιβάλλεται ποινή βαρύτερη από εκείνη που προβλέπονταν τότε (ά. 7 παρ. 1 ΕΣΔΑ)⁵⁵

Ως προς τη συγκεκριμένη διάταξη πρέπει να λεχθεί ότι παρόλο που ανήκει στην κατηγορία των αυστηρών δικαιωμάτων η παρ. 2 του αυτού εισάγει εξαιρέσεις και ειδικότερα επισημαίνει ότι το παραπάνω εδάφιο δεν εφαρμόζεται όταν πρόκειται για πράξεις ή παραλείψεις που ήταν εγκληματικές «σύμφωνα με τις αναγνωρισμένες από τα πολιτισμένα έθνη γενικές αρχές⁵⁶». Η διάταξη αυτή παραπέμπει στο δίκαιο που στο σύνολό του ονομάστηκε «δίκαιο της Νυρεμβέργης» και που είναι αποτυπωμένο κυρίως στη διεθνή «Σύμβαση για την πρόληψη και καταστολή τους εγκλήματος της γενοκτονίας». Ωστόσο, για όλα τα υπόλοιπα εγκλήματα που άλλωστε αποτελούν και την πλειονότητα και τα οποία δεν προσεγγίζουν την άκρατη ωμότητα και βαρύτητα σίγουρα η αρχή του ά. 7 θεμελιώνει ένα απόλυτο δικαίωμα στο οποίο δε χωρούν αποκλίσεις από το εσωτερικό των Κρατών Μελών.

iv) Η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (ά.9 ΕΣΔΑ)⁵⁷

Το ά. 9 παρ. 1 αναγνωρίζει μαζί με την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας και την ελευθερία της ατομικής ή ομαδικής εκδήλωσης της γνώμης ή της πεποίθησης ιδιωτικά ή δημόσια. Το ά. 9 παρ. 2 ορίζει υπό ποιους όρους επιτρέπεται να τεθούν περιορισμοί στην ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας και των πεποιθήσεων. Παρόλο το ότι η ελευθερία πίστης, λοιπόν, δεν μπορεί να δεχθεί καμία επέμβαση των δημόσιων αρχών, ωστόσο η ιστορία απέδειξε το ακριβώς αντίθετο, καθώς οι παραβιάσεις στην πράξη υπήρξαν ποικίλες. Οι συντάκτες της ΕΣΔΑ διατύπωσαν αυτό το άρθρο έχοντας ακριβώς υπόψη τους όλες αυτές τις παρεκβάσεις αποσκοπώντας στο να διασφαλίσουν την οργάνωση και λειτουργία δημοκρατικών κοινωνιών, οι οποίες σε κάθε περίπτωση στηρίζονται στην απόλαυση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων όλων των πολιτών.

⁵⁴ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 66-67

⁵⁵ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 67

⁵⁶ Το ΔΣΑΠΔ εκσυγχρόνισε την έκφραση και αναφέρεται στις «ενικές αρχές τις αναγνωρισμένες από το σύνολο ή την κοινότητα των εθνών», Βλ. και Κεφ. III Ενοτ. 4

⁵⁷ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 67-68

Το Ελληνικό Σύνταγμα από πάντα άλλα και στη σημερινή του μορφή δεν περιέχει διάταξη προστατευτική των πεποιθήσεων κάθε είδους. Το ά. 13 κηρύσσει απαραβίαστη μόνο τη θρησκευτική συνείδηση και μάλιστα θέτει και ορισμένους περιορισμούς στις παρ. 3 και 4 σύμφωνα με τους οποίους οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας και επιπλέον κανένας δεν μπορεί εξ αιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεών του προς το κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.

*ν) Η υποχρέωση της οργάνωσης μέσα σε εύλογα χρονικά διαστήματα, ελεύθερων εκλογών με μυστική ψηφοφορία και υπό όρους που εγγυώνται την ελεύθερη εκδήλωση τους φρονήματος του λαού όσον αφορά στην επιλογή του νομοθετικού σώματος (ά. 3 Πρωτ.1)*⁵⁸

Το γεγονός ότι το εν λόγω άρθρο δεν προκαθορίζει ποιο είναι το «εύλογο χρονικό διάστημα» και ποιο πρέπει να είναι το εκλογικό σύστημα δίνει έρεισμα στην άποψη ότι το άρθρο αυτό δεν ανήκει στην κατηγορία των αυστηρών απόλυτων δικαιωμάτων, καθώς δίνει ευρεία περιθώρια επέμβασης από τη μεριά των κρατών για την εξειδίκευση των όρων που δεν προσδιορίζονται επαρκώς από την ΕΣΔΑ. Προτείνει λοιπόν η διάταξη μια κατευθυντήρια γραμμή την οποία τα μέρη μπορούν να τη διαμορφώσουν ανάλογα με την οργάνωση του κάθε κράτους ξεχωριστά.

Παρ' όλη τη γενικότητα ωστόσο πρέπει να τονίσουμε ότι το παρόν άρθρο ανήκει στα αυστηρά δικαιώματα, τουλάχιστον ως προς δύο στοιχεία τα οποία πρέπει απαρέγκλιτα να τηρούνται από όλα τα κράτη για να μην υπάρχει παραβίαση. Εν πρώτοις, το στοιχείο του «εύλογου χρονικού διαστήματος» μπορεί να αφήνει αδιευκρίνιστο το ακριβές χρονικό σημείο, αποτυπώνει όμως με σαφήνεια ότι οι εκλογές εμφανίζουν περιοδικότητα. Το στοιχείο αυτό διασφαλίζει ότι η άσκηση της εξουσίας από τους κυβερνώντες είναι αποτέλεσμα της βούλησης και της πολιτικής έκφρασης των πολιτών ενός κράτους.

Ένα άλλο σημείο το οποίο καθιστά το δικαίωμα του ά. 3 του Πρωτ. 1 άκαμπτο είναι το ότι το εκλεγόμενο από το λαό σώμα είναι αυτό που παίρνει τις ανώτατες αποφάσεις. Η μεγάλη σπουδαιότητα αυτής της παρατήρησης έγκειται στο ότι ουσιαστικά από αυτό εξαρτάται η έκταση ισχύος των όρων της ίδιας της σύμβασης απέναντι στα συμβαλλόμενα κράτη. Σε πρωθύστερο κεφάλαιο, στον ορισμό της έννοιας του περιορισμού διευκρινίσθηκε ότι για να εισαχθεί κάποια ρύθμιση στο εσωτερικό ενός κράτους πρέπει να κυρώνεται με νόμο και να εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον. Τέτοιος νόμος υφίσταται όταν είναι αποτέλεσμα δημοκρατικής διαδικασίας, άρα κατ' επέκταση η Σύμβαση δεν έχει εφαρμογή αν η υιοθέτηση της δεν επικυρώνεται από εσωτερικό δημοκρατικά εκλεγμένο νόμο.

Η ελληνική υπόθεση στην ΕΔΔΑ (1967-1969) αποδεικνύει ότι η κατάλυση της περιοδικότητας των εκλογών και η οριστική απουσία νομοθετικού σώματος αντιπροσωπευτικού είναι γεγονότα αρκετά για την τεκμηρίωση της παραβίασης του ά. 3 της ΕΣΔΑ⁵⁹.

⁵⁸ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 68-69

⁵⁹ Για την ΕΔΔΑ η ματαιώση των εκλογών που είχαν προκηρυχθεί για τις 28/05/1967 χωρίς ταυτόχρονη προκήρυξη άλλων και η απαγόρευση των κομμάτων στοιχειοθετούσαν «σαφή και επίμονη παραβίαση του ά. του Πρωτ.1

vi) Η απαγόρευση στέρησης της ελευθερίας με μόνο λόγο την αδυναμία εκπληρώσεως συμβατικής υποχρέωσης (ά. 1 Πρωτ. 4)⁶⁰

Η διάταξη του ά. 1 του Πρωτ. 4, όπως και οι επόμενες που ακολουθούν πρόκειται για μια απαγόρευση που αναφέρεται σε γενικό θεσμό του δικαίου που έχει το ίδιο περιεχόμενο σε όλα τα κράτη και δεν είναι άλλος από τη σύμβαση στο συγκεκριμένο άρθρο. Το Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ χρησιμοποιεί εδώ απλές έννοιες οι οποίες δε χρήζουν ιδιαίτερης ερμηνείας καθώς είναι πλέον έως και αυτονόητο ότι δεν μπορεί κάποιος να θέσει τον εαυτό του ενέχυρο του πιστωτή του, όπως συνέβαινε στο Ρωμαϊκό δίκαιο. Παρ' όλα αυτά αντίθετες προς το ά. 1 Πρωτ. 4 είναι οι ισχύουσες ακόμα διατάξεις της νομοθεσίας που επιτρέπουν την προσωπική κράτηση για συμβατικά χρέη.

vii) Η απαγόρευση απέλασης με ατομική πράξη ή ομαδικό μέτρο από τη χώρα όπου κανείς ανήκει (ά. 3 παρ. 1 Πρωτ. 4)¹

viii) Το δικαίωμα επανόδου στη χώρα όπου ανήκει κανείς (ά. 3 παρ. 2 Πρωτ. 4)¹

Τα αυτά ισχύουν και για το ά. 3 παρ. 1, 2 Πρωτ. 4 εν προκειμένω καθώς και εδώ γίνεται λόγος για έναν γενικό θεσμό που αναγνωρίζεται με το ίδιο περιεχόμενο σε όλα τα κράτη, αυτόν της απέλασης και πλέον η εξορία δε χρησιμοποιείται ως μέσο δίωξης των πολιτών, όπως συνέβαινε κάποτε στην αρχαία Ελλάδα.

ix) Η απαγόρευση ομαδικής απέλασης αλλοδαπών (ά. 4 Πρωτ. 4)¹

Τα αυτά ισχύουν και για το ά. 4 Πρωτ. 4 εν προκειμένω καθώς και εδώ γίνεται λόγος για έναν γενικό θεσμό που αναγνωρίζεται με το ίδιο περιεχόμενο σε όλα τα κράτη, αυτόν της ομαδικής απέλασης και στη σύγχρονη εποχή η ομαδική απέλαση δε νοείται ως ανεκτός τρόπος απαλλαγής από τους ανεπιθύμητους ξένους.

3.5 Το ά. 15 παρ. 2 της ΕΣΔΑ⁶¹

Το ά. 15 παρ. 2 της ΕΣΔΑ είναι κεφαλαιώδους σημασίας και ιδιαίτερα στα πλαίσια του παρόντος πονήματος καθώς απαριθμεί τα δικαιώματα από τα οποία δεν επιτρέπεται στα Κράτη Μέλη καμία «παρέκκλιση» και επομένως εισάγει στο Ελληνικό δίκαιο περιορισμούς και επιφυλάξεις υπέρ του Διεθνούς Δικαίου και είναι αντίστοιχο με το ά. 48 του Ελληνικού Συντάγματος. Συνεπώς το ά. 15 παρ. 2 αναφέρει ότι σε «περίπτωση πολέμου ή άλλου δημόσιου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους» δεν επιτρέπονται παρεκκλίσεις από τα δικαιώματα των άρθρων 2,3,4 παρ. 1 και 7⁶². Το ζήτημα που τίθεται εν προκειμένω αν σε αυτές τις διατάξεις μπορούν να προστεθούν και άλλα δικαιώματα ή αν πέραν αυτών που αναφέρονται ρητά τα κράτη μπορούν κατά τα λοιπά να τροποποιούν ή να αναστέλλουν την άσκησή τους.

Το υπό κρίσιν ερώτημα παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον όσον αφορά στα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τα Πρωτόκολλα τα οποία είναι μεταγενέστερα της Σύμβασης. Έχουν διατυπωθεί αρκετά επιχειρήματα κατά της άποψης αυτής, ωστόσο από το πνεύμα και τις γενικές αρχές της Σύμβασης που διέπουν όπως ήταν αναμενόμενο και τα Πρωτόκολλα προκύπτει ότι πρέπει να αναγνωρισθεί και σε ορισμένα άλλα δικαιώματα ο αυστηρός και άκαμπτος χαρακτήρας.

⁶⁰ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 69-70, 76-77

⁶¹ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 70-73

⁶² Για το περιεχόμενο και την ερμηνεία των άρθρων Βλ. στις αντίστοιχες ενότητες και υποενότητες

Με την παραπάνω θεώρηση πρώτ' από όλα πρέπει να θεωρηθεί ως τέτοιο δικαίωμα αυτό του ά. 3 του Πρωτ. 1, καθώς η κατάργηση των εκλογών και η ανάδειξη μέσω αυτού του τρόπου της κυβερνητικής ομάδας θα συνεπάγονταν και κατάλυση του περιεχομένου των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ⁶³. Επιπλέον ως τέτοιο ειδικό δικαίωμα πρέπει να αναγνωρισθεί το ά. 1 Πρωτ. 4 καθώς δεν μπορεί να διαπιστωθεί καμία σχέση ενότητας ανάμεσα στο εν εξέταση άρθρο και στο ά. 15 παρ. 2, καθώς δεν μπορεί να συνδέεται ο πόλεμος με την πλημμελή εκπλήρωση των συμβατικών υποχρεώσεων. Γι' αυτό άλλωστε όπως θα εξετασθεί και στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο το ΔΣΑΠΔ συμπεριέλαβε το συγκεκριμένο δικαίωμα σε αυτά ως προς τα οποία δε χωρεί παρέκκλιση.

Δυσδιάκριτο είναι το αν τα ά. 3 παρ. 1,2 και 4 Πρωτ. 4, της ατομικής και συλλογικής απέλασης ημεδαπών, του δικαιώματος παλιννόστησης και της απαγόρευσης ομαδικής απέλασης των αλλοδαπών πρέπει να συμπεριληφθούν στον κατάλογο των δικαιωμάτων τα οποία ακόμη και σε περίπτωση πολέμου δεν μπορούν να ανασταλούν. Περισσότερο ταιριαστή φαίνεται και σε αυτήν την περίπτωση η καταφατική απάντηση.

Τέλος, σε αυτήν την κατηγορία αδιαμφισβήτητα λόγω της απαρέγκλιτης φύσης του πρέπει να ενσωματωθεί το δικαίωμα του ά. 9 παρ. 1 το οποίο δεν περιλαμβάνεται εκ των προτέρων από την ΕΣΔΑ στο κείμενο του ά. 15 παρ. 2. Το γεγονός ότι απαγορεύεται η επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της θρησκείας ενώ δεν απαγορεύεται για την έκφραση και την εκδήλωσή του, ουσιαστικά σημαίνει και αδυναμία παρεκκλίσεων ακόμα και σε περίοδο πολέμου, μιας και πρόκειται για δικαίωμα που προστατεύει την ανθρώπινη προσωπικότητα.

Συμπερασματικά, οι παρεκκλίσεις έχουν πάντα κανονιστικό, ρυθμιστικό χαρακτήρα. Είναι μέτρα που οφείλουν να προκαθορίζονται έτσι ώστε να ανταποκρίνονται επακριβώς στις απαιτήσεις της περίπτωσης όπως ορίζεται και στο ά. 15 παρ. 1 και να ανακοινώνονται από το συμβαλλόμενο κράτος μαζί με τους λόγους που τα υπαγορεύουν στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σε περίπτωση τώρα που οι παρεκκλίσεις, που αναστέλλουν προσωρινά την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων ανάλογα με την ανακύψασα ανάγκη, δεν εξαγγέλλονται δημόσια συνιστούν παραβάσεις των συμβατικών υποχρεώσεων. Η ανάγκη ανακοίνωσής συνιστά την ειδοποιό διαφορά από την προσωρινή απαλλαγή από τις συμβατικές υποχρεώσεις των μελών που επιτρέπει η ΕΣΔΑ.

Έχοντας εξετάσει ενδελεχώς το σύστημα των περιορισμών στο κείμενο της ΕΣΔΑ μπορούμε να εντοπίσουμε με την ίδια προσήλωση και συνέπεια τις επιφυλάξεις υπέρ του Διεθνούς Δικαίου από τη σκοπιά του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ) επιχειρώντας μάλιστα συγκριτική επισκόπηση με όσα προαναφέρθηκαν στην παρούσα ενότητα, καθώς πρόκειται για κείμενα που ρυθμίζουν τα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα από διεθνή οπτική γωνία και ως είναι λογικό αλληλοσυμπληρώνονται και τέμνονται.

⁶³ Βλ. και ανωτέρω ανάλυση στο αυτό Κεφ, Ενот. 3.4 στοιχείο ν.

4. Περιορισμοί Διεθνούς Δικαίου από το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ)⁶⁴

Το Διεθνές Σύμφωνο των Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ) ακολουθεί τη δομή του κειμένου της ΕΣΔΑ, γι' αυτό και από ερευνητική σκοπιά θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε συγκριτικά τις όποιες ομοιότητες και διαφορές, γεγονός που μας επιβάλλει να εντάξουμε τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Σύμφωνο στις ίδιες τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων, όπως ακριβώς και στην προηγούμενη ενότητα.

Ομοίως λοιπόν το ΔΣΑΠΔ, αφού οριοθετήσει το περιεχόμενο ενός δικαιώματος, θέτει τους όρους υπό τους οποίους ένα Κράτος Μέλος μπορεί να το περιορίσει. Μάλιστα οι όροι είναι ταυτόσημοι με την ΕΣΔΑ, καθώς γίνεται λόγος για «περιορισμούς» και «επεμβάσεις». Επιπλέον στο Σύμφωνο τίθενται στο ά. 4 αντίστοιχο προς το ά. 15 της ΕΣΔΑ οι προϋποθέσεις και οι διατυπώσεις προσωρινής απαλλαγής του Κράτους από ένα μέρος των συμβατικών υποχρεώσεων σε περίπτωση μεγάλων εθνικών κινδύνων.

Μια άλλη αναμενόμενη ομοιότητα είναι το γεγονός ότι οι περιορισμοί σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι αποτέλεσμα πρόβλεψής τους από το νόμο και να είναι «αναγκαίοι» και άρα σύμφωνοι με το δημόσιο συμφέρον. Και το σύμφωνο χρησιμοποιεί όρους που συνιστούν εξειδικεύσεις του δημόσιου συμφέροντος έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ομαλή λειτουργία του κοινωνικού συστήματος, παρ' όλα αυτά προτιμά συνοπτικότερες εκφάνσεις της καθολικής έννοιας της δημόσιας τάξης.

Η σημαντικότερη ομοιότητα η οποία θα αποδειχθεί και στην πορεία της ανάλυσης είναι ότι και τα δύο κείμενα συμφωνούν ως προς τα δικαιώματα στα οποία αναγνωρίζουν ελαστικό χαρακτήρα, επιδέχονται δηλαδή περιορισμούς από την πλευρά των Κρατών. Βέβαια το Σύμφωνο ως κείμενο νεώτερο είναι πληρέστερο και περισσότερο επεξεργασμένο, καθώς καθιερώνει και ορισμένα δικαιώματα τα οποία δεν περιλαμβάνονται καθόλου στη Σύμβαση. Επιπλέον μια άλλη ειδοποιός διαφορά είναι ότι δίνει πολύ πιο πλούσιο περιεχόμενο σε ορισμένα δικαιώματα, γεγονός που πρέπει να το ερμηνεύσουμε λαμβάνοντας υπόψη την πολιτικοκοινωνική κατάσταση της εποχής του και τους σκοπούς που το τελευταίο υπηρετεί, καθώς δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η ΕΣΔΑ διαμορφώθηκε σε μια περίοδο που η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων ήταν επιτακτική ανάγκη.

4.1 Δικαιώματα που επιδέχονται περιορισμούς⁶⁵

Ακολουθώντας λοιπόν την πεπατημένη οδό στην παρούσα ενότητα θα παρουσιάσουμε τα δικαιώματα που σύμφωνα με το ΔΣΑΠΔ επιδέχονται περιορισμούς από τα Κράτη μέλη, οι οποίοι βέβαια πρέπει να εισάγονται στο εσωτερικό δίκαιο ως νόμοι επικυρωμένοι και να μην είναι αντίθετοι με ό,τι κάθε φορά υπαγορεύει η δημόσια τάξη. Να σημειωθεί μόνο ότι οι επιβαλλόμενες από το ΔΣΑΠΔ είναι πιο λιτές, αλλά εξίσου περιεκτικές με αυτές της ΕΣΔΑ

⁶⁴ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 47-52, 60-64, 73-76, καθώς και Βεγλερής Φ. Θ., Η Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1977, σελ. 86-96, καθώς και Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 506, καθώς και Ρούκουνας Ε., Διεθνές δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 66-68

⁶⁵ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 47-52

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

i) Η ελεύθερη διακίνηση και εκλογή τόπου διαμονής στο έδαφος του κάθε Κράτους (ά. 12 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ)⁶⁶

Το δικαίωμα που θεμελιώνεται σε αυτό το άρθρο είναι απόλυτα συνυφασμένο με το επόμενο δικαίωμα και ουσιαστικά αποτελεί την προέκτασή του, γι' αυτό και επιβάλλεται να συνεξεταστεί ως σύνολο και ως μια ενιαία ελευθερία με περισσότερες προεκτάσεις. Κατ' ουσίαν κατοχυρώνεται η ελευθερία διακίνησης και εκλογής του τόπου κατοικίας, αποδεσμεύοντας έτσι τους κοινωνούς από οποιοδήποτε τοπικό έλεγχο.

ii) Η ελεύθερη έξοδος από κάθε χώρα και εκείνη όπου κανείς ανήκει (ά. 12 παρ. 2, 3 ΔΣΑΠΔ)¹

Το άρθρο αυτό μαζί με το προηγούμενο αποτελεί μια νοηματική ενότητα και εισάγει σε σύγκριση με το κείμενο της ΕΣΔΑ έναν νεωτερισμό τουλάχιστον όσον αφορά στη διατύπωση, μιας και καθιερώνει την ελεύθερη διακίνηση και εγκατάσταση, ενώ στην παρ. 3 προσθέτει ότι κάθε περιορισμός «πρέπει να συμβιβάζεται με τα λοιπά αναγνωριζόμενα από το παρόν Σύμφωνο δικαιώματα». Η κατοχύρωση του εν λόγω δικαιώματος εντάσσεται στα ευρύτερα πλαίσια προστασίας του δημόσιου συμφέροντος, επιτάσσοντας την επικράτηση δημοκρατικών τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας σε όλους τους τομείς δράσης.

iii) Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής, κατοικίας, αλληλογραφίας, τιμής και υπόληψης (ά. 17 παρ. 1 ΔΣΑΠΔ)⁶⁷

Το ά. 17 του ΔΣΑΠΔ αποτελεί μια ιδιάζουσα διάταξη, καθώς εν προκειμένω οι όροι των περιορισμών είναι τόσο συνοπτικά αναφερόμενοι, ώστε συγχέονται και συγχωνεύονται στον ίδιο τον ορισμό του δικαιώματος. Το ά. 17 προστατεύει τις διάφορες εκδηλώσεις της ζωής και συγκεκριμένα ορίζει ότι «κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε παράνομες ή αυθαίρετες επεμβάσεις στην οικογενειακή του ζωή [...] ή σε παράνομες προσβολές [...] κατά ης τιμής και της υπόληψης του». Η διάταξη έχει απαγορευτικό χαρακτήρα και προστατεύει τη διασφάλιση των αγαθών εκείνων που συνήθως γίνονται αντικείμενο προσβολών από τους ιδιώτες. Το δικαίωμα αυτό αναπτύσσει τριτενέργεια είτε άμεσα υπό τη μορφή απαγορεύσεων απευθείας προς τα άτομα είτε έμμεσα μέσω της υποχρέωσης του κράτους να λαμβάνει μέτρα προστασίας της ιδιωτικής ζωής που μπορεί να απειλείται από ιδιώτες.

iv) Η ελευθερία της εκδήλωσης της θρησκείας ή της πίστης (ά. 18 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ. Ο περιορισμός είναι δυνατός μόνο για τις εκδηλώσεις όχι για τις ίδιες τις θρησκευτικές πεποιθήσεις)¹

Το ά. 18 διακηρύττει εντονότερα από το ά. 9 της ΕΣΔΑ ότι η ελευθερία στην σκέψη και των πεποιθήσεων δεν επιδέχεται καθ' εαυτήν καμία επέμβαση. Στο αυτό συμπέρασμα καταλήγουμε και από την ερμηνεία του ά. 9 της ΕΣΔΑ, ωστόσο το νεότερο κείμενο κάνει πιο σαφή τη διάκριση τονίζοντας ότι δυνατότητα περιορισμών υπάρχει μόνο ως προς την εκδήλωση και έκταση του προστατευόμενου δικαιώματος.

Μάλιστα η παρ. 3 του αυτού άρθρου ανήκει σε αυτές που περιέχουν πλούσια απαρίθμηση παραγόντων της προάσπισης της δημόσιας τάξης. Ειδικότερα περιέχεται προσφυώς για τη σοβαρότητα του δικαιώματος που κατοχυρώνεται, η εθνική και

⁶⁶ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 49

⁶⁷ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 50-51

δημόσια ασφάλεια, η δημόσια τάξη, η δημόσια υγεία και ηθική, καθώς και τα δικαιώματα και ελευθερίες των άλλων.

ν) Η ελευθερία έκφρασης γνώμης, αναζήτησης, αποδοχής και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών χωρίς εμπόδια συνόρων και υπό κάθε μορφή (ά. 19 παρ. 1,3 ΔΣΑΠΔ)⁶⁸

Πιο συνοπτική και ίσως και ουσιαστικά πιο φιλελεύθερη από το ά. 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ είναι η ρήτρα του ΔΣΑΠΔ που συνοδεύει την αναγνώριση της ελευθερίας έκφρασης της γνώμης στο ά. 19 παρ. 3. Το παρόν άρθρο ως λόγους περιορισμών αναφέρει λιγότερους από αυτούς για τους οποίους γίνονται μνεία στο κείμενο της Σύμβασης και συγκεκριμένα κάνει λόγο για την εθνική και δημόσια ασφάλεια, τη δημόσια τάξη, τη δημόσια υγεία και ηθική, καθώς και το σεβασμό και την υπόληψη των δικαιωμάτων των άλλων. Απουσιάζουν συνεπώς, η πρόληψη του εγκλήματος, η αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών, το κύρος και η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης.

Η παράλειψη κατά την άποψη του Βεγλερή δε σημαίνει ότι τέτοιοι λόγοι αποκλείεται να στηρίζουν μέτρα περιοριστικά της ελευθερίας έκφρασης της γνώμης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών, ωστόσο οι λόγοι που εκλείπουν από την απαρίθμηση του ά. 19 δεν αρκούν για να αποτελέσουν επαρκές έρεισμα για επιβολή περιορισμών, για κάτι τέτοιο απαιτείται οπωσδήποτε η συνδρομή ενός όρου από αυτούς που αναφέρονται ρητά στο κρίσιμο άρθρο.

vi) Το δικαίωμα ειρηνικών συγκεντρώσεων (ά. 21 ΔΣΑΠΔ)⁶⁹

Το ά. 21, καθώς και το ά. 22 επισημαίνει μια νέα διαφορά από το κείμενο της ΕΣΔΑ το οποίο σε κάθε μνημονευόμενη ρήτρα χρησιμοποιούσε και τη φράση «σε μια δημοκρατική κοινωνία». Αντιθέτως με τα ανωτέρω το ΔΣΑΠΔ διατήρησε την ειδική αυτή φρασεολογία σε αυτά τα δύο μόνο άρθρα, χωρίς περαιτέρω επίκλησή της σε άλλες διατάξεις. Παρά την διαπίστωση αυτή, η διαφορά δεν είναι μεγάλης σημασίας, μιας και ούτως ή άλλως το ά. 29 παρ. 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, επιβάλλει την όποια δράση των κρατών προσανατολισμένη «σε μια δημοκρατική κοινωνία» και επομένως έτσι δεσμεύεται ολόκληρο το ΔΣΑΠΔ το οποίο είναι υποχρεωμένα να λειτουργεί πάντα σύμφωνα με της ανάγκες της κοινωνίας που διαπνέεται από το δημοκρατικό ιδεώδες.

vii) Η ελευθερία του σχηματισμού συνεταιρισμών και εργατικών σωματείων και της συμμετοχής σε αυτά. (ά. 22 παρ. 1,2 ΔΣΑΠΔ)⁷⁰

Τα αμέσως προηγούμενα σχόλια εντάσσονται στο ερμηνευτικό πεδίου και αυτού του άρθρου το οποίο, χρησιμοποιώντας τις αυτές εκφάνσεις του δημόσιου συμφέροντος θεμελιώνει το παρεμφερές θα έλεγε κανείς δικαίωμα σχηματισμού συνεταιρισμών και εργατικών σωματείων καθώς και της συμμετοχής σε αυτά και τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών ως προς την απόλαυση και άσκησή του.

⁶⁸ Βεγλερή Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 50

⁶⁹ Βεγλερή Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 51-52

⁷⁰ Βεγλερή Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 49,51-52

4.2 Τα προσδιοριζόμενα στενά δικαιώματα⁷¹

Τα προσδιοριζόμενα στενά δικαιώματα, όπως ακριβώς ισχύει και στην ΕΣΔΑ, είναι η ακριβέστερη και λεπτομερέστερη περιγραφή του ορισμού και του περιεχομένου του δικαιώματος και κατ' επέκταση η αρτιότερη οριοθέτηση του δικαιώματος. Επιπλέον και στο ΔΣΑΠΔ ελλείπει η οποιοδήποτε ρήτρα επιτρεπτική της επιβολής περιορισμών από τη μεριά των Κρατών Μελών ούτε καν χάριν του δημοσίου συμφέροντος. Το Σύμφωνο επιφυλάσσει στο ίδιο την ιδιότητα να επιβάλλει περιορισμούς όπου αυτό είναι επιτρεπτό και δεν παραβιάζεται ο πυρήνας του δικαιώματος τον οποίο άλλωστε αποσκοπεί να προστατέψει απαγορεύοντας τις επεμβάσεις από τα Κράτη.

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

ι) Το δικαίωμα στη ζωή (ά. 6 ΔΣΑΠΔ)⁷²

Το παρόν άρθρο διαφέρει αισθητά από το αντίστοιχο στη Σύμβαση άρθρο καθώς καινοτομεί, μετριάζοντας κατά πολύ την επιφύλαξη της ποινής του θανάτου μόνο «στις χώρες που δεν την κατάργησαν». Συστέλλει υπερβολικά το επιτρεπόμενο εύρος επιβολής της θανατικής ποινής μόνο για τα βαρύτερα εγκλήματα και απαγορεύει την κατάπτωση της σε άτομα μικρότερα των 18 ετών και σε έγκυες γυναίκες (παρ. 2, 5), αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα το δικαίωμα του καταδικασθέντος σε αυτή να ζητήσει χάρη(παρ. 4).

Μια επιπλέον κρίσιμη διαφορά του ΔΣΑΠΔ από την ΕΣΔΑ είναι ότι το πρώτο κάνει υπόμνηση στα Κράτη που δεσμεύονται από τη Σύμβαση της υποχρέωσής τους να προλαμβάνουν και να τιμωρούν το αδίκημα της «γενοκτονίας», αποβλέποντας στον αποκλεισμό της χρήσης της ποινής του θανάτου ως πολιτικό μέσο εξουδετέρωσης.

Επιπρόσθετα, μια άλλη ειδοποιός διαφορά είναι ότι το Σύμφωνο δεν απαριθμεί τις περιπτώσεις όπου επιτρέπεται η επιβολή θανατικής ποινής αλλά αντίθετα σημειώνει περιεκτικά ότι «κανείς δεν επιτρέπεται να αποστερηθεί της ζωής του αυθαίρετα». Σκοπός μιας τέτοιας αναδιατύπωσης είναι το να απαγορεύσει γενικά την επιβολή της ως μέσο εξυγίανσης και κάθαρσης της κοινωνίας. Τονίζει τον απολύτως εξαιρετικό χαρακτήρα αυτής και αποτρέπει κάθε πιθανότητα νομιμοποίησης μιας τέτοιας πράξης. Το ότι χρησιμοποιεί το επίρρημα «αυθαίρετα» δε σημαίνει, όπως υποστηρίζεται ότι διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής της διάταξης αλλά αντίθετα ο συντάκτης του κειμένου επιλέγοντας αυτήν την έκφραση θέλησε να αποφύγει την κατάφαση και αποδοχή της θανατικής ποινής έστω και σε ακραίες περιπτώσεις. Μάλιστα με την παρ. 6 του ίδιου άρθρου διαφαίνεται η πλήρης αποδοκιμασία του θεσμού αυτού και η προτροπή για την οριστική κατάργησή του. Χαρακτηριστικά σημειώνεται στο κείμενο του ΔΣΑΠΔ ότι «καμία διάταξη του παρόντος άρθρου δεν μπορεί αν προβληθεί ως επιχείρημα από ένα Συμβαλλόμενο Κράτος για την αναβολή ή την παρεμπόδιση της κατάργησης της θανατικής ποινής».

Τέλος, το δικαίωμα στη ζωή ανήκει σε εκείνον τον τομέα των δικαιωμάτων που σύμφωνα με το ά. 4, ένα Κράτος Μέλος δεν μπορεί το να αναστείλει ή το περιορίσει περισσότερο εισάγοντας παρεκκλίσεις, όταν συντρέχει «εξαιρετική

⁷¹ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 60-64

⁷² Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 61-63, καθώς και Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 506

δημόσια ανάγκη που απειλεί την ύπαρξη του έθνους και που κηρύχθηκε επίσημα»⁷³. Η ένταξη του στα δικαιώματα αυτά συνεπάγεται την απόλυτη προστασία και προάσπιση του πυρήνα του δικαιώματος το οποίο από το ΔΣΑΠΔ θεμελιώνεται ως απεριόριστο.

ii) Η απαγόρευση της αναγκαστικής και της υποχρεωτικής εργασίας (ά. 8 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ)²

Η ρύθμιση αυτή του ΔΣΑΠΔ είναι κατ' ουσίαν έως και ταυτόσημη με την αντίστοιχη της ΕΣΔΑ και γι' αυτό και το ά. 8 προβλέπει την επιβολή των ίδιων περιορισμών με αυτών που προβλέπονται στη Σύμβαση, ακολουθώντας μάλιστα και την ίδια δομή, διατυπώνοντας την απαγόρευση αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας αμέσως μετά την απαγόρευση της δουλεμπορίας και δουλείας. Το γεγονός ότι το ά. 8 παρ. 3 του Συμφώνου αναφέρεται ρητά στο ότι δεν αποκλείεται η καταναγκαστική εργασία ως ποινή επιβαλλόμενη από το δικαστήριο, μιας και κάτι τέτοιο μπορεί σαφώς να συναχθεί και από το κείμενο της ΕΣΔΑ.

iii) Η ασφάλεια του προσώπου (ά. 9 ΔΣΑΠΔ)⁷⁴

Το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας αποτελεί μία από τις αρχαιότερες διεκδικήσεις για την κατοχύρωση και προάσπισή του ίσως και γι' αυτό στο ΔΣΑΠΔ συνιστά ένα από τα πιο μακροσκελή άρθρα. Η εξέταση του για λόγους ενότητας και συνοχής επιβάλλεται να γίνει μαζί με το ά. 14 που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την εξασφάλιση της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας καθώς θεμελιώνει ουσιαστικά την αμερόληπτη δικαστική κρίση.

iv) Το δικαίωμα της ακρόασης από αμερόληπτο δικαστή και της υπεράσπισης επί δικαστηρίου (ά. 14 ΔΣΑΠΔ)³

Το δικαίωμα της ακρόασης από αμερόληπτο δικαστή εξασφαλίζεται σε ένα από τα πιο μακροσκελή άρθρα του ΔΣΑΠΔ και μάλιστα ίσως αποτελεί και το μεγαλύτερο σε έκταση ρυθμιζόμενο δικαίωμα. Τόσο για το ά. 9 όσο και για το παρόν άρθρο οι συντάκτες του ΔΣΑΠΔ επιχείρησαν μια τόσο διεξοδική ανάλυση θέλοντας να θεμελιώσουν όσο το δυνατόν πιο στέρεα τα δικαιώματα στα οποία αναφέρονται, έτσι ώστε να αποτρέπεται οποιαδήποτε περαιτέρω επέμβαση από τη μεριά των Κρατών. Επιδίωξή του Συμφώνου ήταν ουσιαστικά να κατοχυρώσουν την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη δυνατή προστασία των κρίσιμων δικαιωμάτων, οριοθετώντας το ίδιο τους προβλεπόμενους περιορισμούς. Έτσι οι εθνικοί δικαστές το μόνο που μπορούν είναι να συμπληρώσουν και διευκρινίσουν την παρεχόμενη δικαστική προστασία, χωρίς να μπορούν να την μεταβάλλουν.

Επιπλέον το γεγονός ότι αυτά τα δύο δικαιώματα που συνιστούν μια ενότητα διακλαδώνονται και αναπτύσσονται τόσο άρτια και στο κείμενο του ΔΣΑΠΔ και της Σύμβασης, οφείλεται στο ότι η αρχική κατοχύρωση των δικαιωμάτων αυτών βρίσκεται σε βάθος χρόνου και εξάλλου σχεδόν όλα τα κράτη παρουσιάζουν σχετική ομοιογένεια ως προς την εφαρμογή τους.

Η μόνη ουσιαστική προσθήκη του Συμφώνου σε σχέση με τον τρόπο και το βαθμό στον οποίο τα δικαιώματα αυτά διασφαλίζονται από τη σύμβαση εντοπίζεται στο ά. 10 του Συμφώνου το οποίο αξιώνει από όλα τα Κράτη Μέλη τη μεταχείριση

⁷³ Με τη διατύπωση αυτή το Σύμφωνο συγχώνευσε τις δύο έννοιες του πολέμου και του κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους, κατά το ά. 15 της ΕΣΔΑ σε μια, προσθέτοντας μάλιστα την μεγάλη σημασία ρήτρα ότι η ανάγκη πρέπει να «κηρύχθηκε επίσημα»

⁷⁴ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 63-64

του προσώπου που στερήθηκε την ελευθερία του σύμφωνα με «τον ανθρωπισμό και το σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας» και ακόμα ανάλογα με την ιδιότητά τους ως προφυλακισμένους ή κατάδικους ή σε συμφωνία με την ηλικία τους. Το άρθρο αυτό αξίζει σχολιασμού γιατί επαναφέρει το ότι στην κορωνίδα των αξιών στέκει ο άνθρωπος ακόμα και αν είναι ανελεύθερος λόγω καταδίκης.

4.3 Τα αυστηρά δικαιώματα⁷⁵

Στην πραγματικότητα ο κατάλογος των άκαμπτων, απεριόριστων δικαιωμάτων του ΔΣΑΠΔ δε διαφέρει από τον αντίστοιχο της Σύμβασης, όπως ήδη διατυπώθηκε, παρά μόνο σε δύο σημείο. Το πρώτο εξασφαλίζει την προσθήκη ενός ακόμη δικαιώματος που αναφέρεται στην αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας του ανθρώπου, ενώ μια δεύτερη εξίσου σημαντική διαφοροποίηση αφορά στο ότι το ΔΣΑΠΔ δεν αποκαλεί ως αυστηρά δικαιώματα, αυτό του ά. 2 που κατοχυρώνει τη συμμετοχή στα δημόσια πράγματα και αυτό του ά. 25 α, β που αφορά τη διεξαγωγή περιοδικών εκλογών. Κατά τα λοιπά τα δύο κείμενα, το ευρωπαϊκό και το διεθνές, δεν παρουσιάζουν ουσιώδεις, άξιες παρατηρήσεων διαφορές, γι' αυτό μετά από αυτή τη συνοπτική συγκριτική επισκόπηση, παρατίθεται η λίστα με τα αυστηρά δικαιώματα έτσι όπως την αξιολόγησε ο Βεγλερής.

Τα δικαιώματα αυτά είναι όσα ακολουθούν

i) Η απαγόρευση των βασανισμών και των σκληρών απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχειρίσεων (ά. 7 ΔΣΑΠΔ)

ii) Η απαγόρευση της δουλείας και της δουλεμπορίας υπό οποιαδήποτε μορφή (ά. 8 παρ. 1,2 ΔΣΑΠΔ)

iii) Η απαγόρευση της προσωπικής κράτησης για τη μη εκπλήρωση συμβατικής υποχρέωσης (ά. 11 ΔΣΑΠΔ)

iv) Η μη αναδρομή των ποινικών διατάξεων εκτός από εκείνες που προβλέπουν ελαφρότερη ποινή (ά. 15 ΔΣΑΠΔ)

v) Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας (ά. 16 ΔΣΑΠΔ)

vi) Το δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας (ά. 18 παρ. 1, 2 ΔΣΑΠΔ)

vii) Η συμμετοχή χωρίς καμία από τις διακρίσεις που καταδικάζει το ά. 2 και «χωρίς παράλογους περιορισμούς» στη «διεύθυνση των δημόσιων υποθέσεων άμεσα ή μέσω αντιπροσώπου» και κατ' επέκταση «το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε εκλογές περιοδικές, έντιμες με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία, εξασφαλίζουσα την ελεύθερη έκφραση της βούλησης των εκλογέων» (ά. 25, α, β)

Όλα τα παραπάνω δικαιώματα ως επί το πλείστον αναφέρονται όπως προαναφέρθηκε και στην ΕΣΔΑ και ως εκ τούτου παρέλκει η μεμονωμένη εξέταση για καθένα από αυτά. Ωστόσο αξίζει να γίνουν κάποιες αξιολογικές παρατηρήσεις και σε σχέση με το ά. 4 του ΔΣΑΠΔ που προβλέπει την αναστολή της άσκησης των δικαιωμάτων από τα Κράτη Μέλη λόγω έκτακτων αναγκών.

⁷⁵ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 73-76

Η διάταξη του ά. 4 προσθέτοντας ότι οι επιτρεπόμενες από τα μη εξαιρούμενα δικαιώματα παρεκκλίσεις δεν πρέπει «να συνεπάγονται διάκριση βασισμένη αποκλειστικά στη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία ή την κοινωνική καταγωγή», ορίζει ότι δεν επιτρέπεται παρέκκλιση σε καιρό εξαιρετικού δημόσιου κινδύνου που απειλεί την ύπαρξη του έθνους, τα δικαιώματα των ά. 7,8 παρ. 1, 2,11,15,16 και 18. Η απαρίθμηση είναι ευρύτερη από εκείνη του ά. 15 της ΕΣΔΑ και το ερώτημα που τίθεται και σε αυτή την περίπτωση είναι το ίδιο, αν δηλαδή σε αυτόν τον κατάλογο θα έπρεπε ή θα μπορούσαν να προστεθούν και άλλα δικαιώματα.

Μετά από ενδελεχή μελέτη των άρθρων που συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία των απεριόριστων δικαιωμάτων, κρίνεται φρόνιμο να ενταχθούν σε αυτά και το δικαίωμα συμμετοχής στα δημόσια πράγματα, όπως αυτό εκφράζεται στο Σύμφωνο. Η ιδιαίτερη αυτή προσθήκη αποβλέπει στο να εξυπηρετηθεί καλύτερα ο σκοπός και να εξασφαλιστεί αμεση εφαρμογή των υπόλοιπων άρθρων του Συμφώνου. Ισχύουν όλα όσα αναφέρθηκαν για το ά. 3 του Πρωτ. 1 που καθιερώνει την διεξαγωγή εκλογών κάτω από απόλυτα δημοκρατικές συνθήκες. Το Διεθνές Σύμφωνο είχε ως πρότυπο την Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που ακολουθεί παρόμοια γραμμή πλεύσης και στο ά. 21 κατοχυρώνει την διακυβέρνηση του Κράτους από αιρετά όργανα. Για όλους τους παραπάνω λόγους το άρθρο αυτό πρέπει να συμπεριληφθεί σε αυτή την κατηγορία δικαιωμάτων, καθώς άλλωστε οποιαδήποτε κατάσταση ανάγκης και αν προκύψει δεν μπορεί να διευθετηθεί παρά μόνο μέσα σε καθεστώς ισχύος και λειτουργίας της δημοκρατικής αρχής και μόνο από τα όργανα που προήλθαν από την άμεση βούληση του λαού⁷⁶.

Τέλος, όσον αφορά στο δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να γυρίσει στον τόπο του το Σύμφωνο το διατυπώνει υπό τη μορφή απαγόρευσης, ορίζοντας ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει «αυθαίρετα». Όμως δεν περιέχει απαγορεύσεις για την απέλαση ημεδαπών και ομαδική απέλαση των αλλοδαπών, όπως ΕΣΔΑ η οποία προβαίνει στην οριοθέτηση των εν λόγω δικαιωμάτων στα ά. 3 και 3 παρ. 2 Πρωτ. 4 αντίστοιχα. Καταληκτικά λοιπόν τα συγκεκριμένα αυτά δικαιώματα δεν ανήκουν κατά το δίκαιο του Συμφώνου σε αυτά που δε δέχονται κανένα απολύτως περιορισμό.

⁷⁶ Νομολογιακό παράδειγμα: Η Ελληνική υπόθεση ενώπιον της ΕΔΔΑ μένει η μοναδική περίπτωση όπου δικτατορία επιβληθείσα μέσα στον ίδιο τον κύκλο των μερών της ΕΣΔΑ κλήθηκε, επί προσφυγή άλλων συμβαλλομένων Κρατών, να λογοδοτήσει για παραβιάσεις της Σύμβασης. Η επιτροπή εξέτασε αν συνέτρεχαν οι όροι του ά. 15 για την αναστολή των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και κατέληξε στο ότι δε συνέτρεχαν. Παρ' όλα αυτά κατά την έρευνα των καταγγελιών των προσφευγόντων κρατών διαπίστωσε, επίμονη παραβίαση του ά. 3 Πρωτ. 1. Έτσι ενώ η επιτροπή δε δέχθηκε να εξετάσει τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας ως πολιτικό ζήτημα, ωστόσο το έκρινε από την άποψη της παραβίασης της Συνθήκης και μάλιστα δέχθηκε επιπλέον ότι υπήρχε και παραβίαση του ά. 3 της ΕΣΔΑ λόγω χρήσης βασανιστηρίων από τις κρατικές αρχές.

IV. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΑ και το Σ.τ.Ε⁷⁷

1. Η πορεία της Νομολογίας από το Σύνταγμα του 1952 έως σήμερα

Και ενώ πριν μια εικοσαετία τα σημεία τριβής ανάμεσα στο Κοινοτικό και Ελληνικό Δίκαιο ήταν εμφανή, ωστόσο το περιεχόμενο του κείμενου της ΕΣΔΑ και του Συντάγματος ήταν παραπλήσιο, καθώς πρόκειται για κείμενα ως επί το πλείστον παρεμφερή. Η όποια διαφορά ήταν αποτέλεσμα του τρόπου ερμηνείας τους. Από την αρχική κύρωση της Σύμβασης με το ν. 2329/1953, όταν, ακόμη, υπό το Σύνταγμα του 1952, είχε μόνο ισχύ απλού νόμου, το Συμβούλιο της Επικρατείας θεωρούσε ότι η έκταση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων στα δύο κείμενα συμπίπτει απολύτως και ότι η Σύμβαση παίζει παρακολουθητικό ρόλο και δεν έχει καμία αυτονομία έναντι του Συντάγματος.

Το ίδιο τρόπο σκέψης το Σ.τ.Ε διατήρησε και μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975 που με το ά. 28 αναγνώρισε στη Σύμβαση, όπως και στις λοιπές διεθνείς Συμβάσεις, υπερνομοθετική ισχύ⁷⁸. Σταθμός στην περίοδο αυτή είναι η απόφαση 3634/1978 που για πρώτη φορά αντιμετωπίστηκε το ενδεχόμενο ακύρωσης της πράξης λόγω μη εναρμόνισης της με την Σύμβαση. Εν συνεχεία το 1985 η Ελλάδα αναγνώρισε στους ιδιώτες το δικαίωμα ατομικής προσφυγής στο Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Από εκείνο το χρονικό σημείο το Σ.τ.Ε ανακαλύπτει τη Νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου.

Από την άλλη στην ίδια χρονική περίοδο το Σ.τ.Ε έρχεται αντιμέτωπο με την πραγματικότητα ότι ακόμα και αν το Σύνταγμα χρησιμοποιεί του ίδιους όρους με την ΕΣΔΑ, ωστόσο οι όροι αυτοί δεν ερμηνεύονται κατ' ανάγκη με τον ίδιο τρόπο, με αποτέλεσμα η έκταση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων των δύο κειμένων να μην συμπίπτει υποχρεωτικά. Υπάρχουν περιπτώσεις που το Σ.τ.Ε είναι πιο επιεικές από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αλλά και αντίστροφα.

Στη σημερινή εποχή σταθμό ως προς την τάση και τη θέση του Σ.τ.Ε απέναντι στην ισχύ και την εφαρμογή της Σύμβασης απετέλεσε η απόφαση 372/2005 κατά την οποία το Σ.τ.Ε έκανε άμεση αναφορά και απέρριψε μια αίτηση ακυρώσεως με την αιτίαση ότι το αιτούν αντιτίθεται στην ΕΣΔΑ και στη Νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Βέβαια αξίζει να επισημανθεί ότι αυτή η καθολική στροφή του Ελληνικού Δικαστηρίου οφείλεται στο ότι ήθελε να αποφύγει την εφαρμογή της διαδικασίας του ά. 100 παρ. 5 που ορίζει ότι όταν τα Ανώτατα Δικαστήρια κρίνουν μια διάταξη ως αντισυνταγματική έχουν την υποχρέωση να θέσουν προδικαστικό ζήτημα στην Ολομέλεια τους.

Εν κατακλείδι και ως άμεση απόρροια όλων των παραπάνω μπορούμε να συνάγουμε ότι οι σχέσεις του Σ.τ.Ε με το ΕΔΔΑ και ως προς την εφαρμογή και την επίκληση της ΕΣΔΑ διαπνέονται από πνεύμα συνεργασίας το οποίο μάλιστα με τον καιρό ομαλοποιείται και τείνει να επιβεβαιώσει ότι πλέον η υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου γίνεται από το δικαστικό κύκλο αποδεκτή.

Αξίζει επιπλέον να γίνει αναφορά στο ότι είναι εμφανής η μεταστροφή ως προς το είδος των ελληνικών αποφάσεων που απασχολούν το ΕΔΔΑ σχετικά με τις παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων. Θα ήταν άσκοπο να αναλωθούμε στα

⁷⁷ Αρναούτογλου Φ., Συμβούλιο της Επικρατείας και Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, ΝοΒ, τόμος 53, τεύχος 11, Δεκέμβριος 2005, σελ.1979-1982, καθώς και Βογιατζής Π.Γ., Ζητήματα των Ελληνικών Υποθέσεων στο Στρασβούργο, Εφαρμογές/ Ειδικό τεύχος Ι, Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ επί ατομικών προσφυγών κατά Ελλάδος, 2002, σελ. 76-82, 92-95, καθώς και Βεγλερής Φ. Θ., Η Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1977, σελ. 111-113

⁷⁸ Βλ. και Κεφ. ΙΙ, Ενότ. 2 σχετικά με την ερμηνεία του 28 παρ. 1

πλαίσια της παρούσης εργασίας σε αριθμητικά δεδομένα, ωστόσο μια βασική παρατήρηση είναι ότι οι δύο βασικοί άξονες της Ελληνικής Νομολογίας στο Στρασβούργο είναι αυτοί που αφορούν στην προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της θρησκευτικής ελευθερίας που μάλιστα αποκαλείται από το ΕΔΔΑ ως «θεμέλιο της δημοκρατικής κοινωνίας». Αμέσως παρακάτω ακολουθούν δύο νομολογιακά παραδείγματα που αναφέρονται το ένα στην ασυμβατότητα της ίδιας της νομοθεσίας σχετικά με του περιορισμούς της θρησκευτικής ελευθερίας (ά. 9 ΕΣΔΑ) και το άλλο στην προστασία από τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση (ά. 3 ΕΣΔΑ).

2. Δύο χαρακτηριστικές Δικαστικές αποφάσεις⁷⁹

2.1 Υπόθεση Serif⁸⁰

Η απόφαση αυτή έθιξε το ζήτημα της κατοχύρωσης του ά. 9 της ΕΣΔΑ ως προς τη Μουσουλμανική μειονότητα της δυτικής Θράκης. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος εκλεγμένου Μουφτή από τη Μουσουλμανική μειονότητα της Ροδόπης, για αντιποίηση της Αρχής δεν ήταν σύμφωνη προς το ά. 9 της ΕΣΔΑ. Είναι γεγονός ότι το ΕΔΔΑ υπήρξε πολύ προσεκτικό ως προς την εν γένει κρίση του ισχύοντος νομοθετικού καθεστώτος, το οποίο προβλέπει το διορισμό του Μουφτή από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων καθώς και την άσκηση από τον πρώτο διοικητικών και δικαστικών αρμοδιοτήτων. Έτσι, απέφυγε εν προκειμένω να εξετάσει εάν η συγκεκριμένη καταδίκη στηριζόταν σε «νόμο», όπως απαιτεί το ά. 9 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, ενώ σημείωσε ότι το περιοριστικό μέτρο απέβλεπε στη διατήρηση της δημόσιας τάξης. Ειδικότερα παρατίθενται αυτολεξεί οι σκέψεις του Δικαστηρίου

«[...] αν και το ά. 9 της Σύμβασης δεν απαιτεί από τα κράτη να αναγνωρίσουν έννομες συνέπειες στους θρησκευτικούς γάμους και στις αποφάσεις των θρησκευτικών δικαστηρίων, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, οι γάμοι που τελούνται από λειτουργούς γνωστών θρησκειών εξομοιώνονται με τους πολιτικούς γάμους και οι Μουφτήδες έχουν αρμοδιότητα να αποφαινούνται για συγκεκριμένες οικογενειακές και κληρονομικές διαφορές μεταξύ μουσουλμάνων».

Συμπερασματικά, πρέπει να παρατηρηθεί ότι όντως το ζήτημα της ανάθεσης στο Μουφτή διοικητικών και κυρίως δικαστικών αρμοδιοτήτων γεννά προβληματισμό ως προς την παραβίαση τόσο του ά. 6 της ΕΣΔΑ, όσο και του ά. 20 του Συντάγματος. Ορθώς λοιπόν υποστηρίζεται ο περιορισμός του δικαιώματος του Μουφτή και η κατάργηση αυτών των αρμοδιοτήτων. Φρόνιμο είναι να περιοριστεί το δικαίωμά του μόνο ως αρχηγού της θρησκευτικής κοινότητας.

Η απόφαση αυτή καταδεικνύει τον περιορισμό του δικαιώματος έτσι όπως επιβάλλεται από την ΕΣΔΑ αλλά και από το Σύνταγμα προκειμένου να διαφυλαχθεί η δημόσια τάξη και να ισχύσουν οι ίδιοι όροι για όλους, χωρίς να παρέχονται ειδικές δικαστικές και διοικητικές αρμοδιότητες σε κάποιον, εν προκειμένω το Μουφτή, που ανταποκρίνεται σε μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων και όχι σε ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο.

⁷⁹ <http://www.europa.eu.int>

⁸⁰ Υπόθεση Serif κατά Ελλάδος, 14/12/1999, ΕΔΔΑ

2.2 Οι Υποθέσεις Dougoz και Peers⁸¹

Οι δύο αυτές πρόσφατες αποφάσεις αποτελούν τις μόνες καταδίκες της Ελλάδας για παραβίαση του ά. 3, εκτός βέβαια από την «Ελληνική Υπόθεση» του 1969⁸². Οι συγκεκριμένες καταδίκες ήταν αναμενόμενες αν αναλογιστεί κανείς την επίσκεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (ΕΠΒ) το 1993 σε διάφορα Ελληνικά σωφρονιστικά καταστήματα. Η αλήθεια είναι ότι είχαν εισακουσθεί ιδιαίτερα δυσμενή σχόλια για τις συνθήκες κράτησης Ελλήνων και ημεδαπών στα κρατητήρια της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών (ΓΑΔΑ) αλλά και στις φυλακές κορυδαλλού εκεί όπου κρατούνταν ο Dougoz και Peers.

Το ΕΔΔΑ με την καταδίκη αυτή της Ελλάδας για παραβίαση του ά. 3 επιβεβαίωσε την πάγια Νομολογία της κατά την οποία σε κάθε περίπτωση η συνεχής και αναχρονιστική για τη σύγχρονη εποχή «κακομεταχείριση» μπορεί κάλλιστα να οδηγήσει σε παραβίαση του ά. 3, καθώς τέτοιες πράξεις εκφεύγουν του σκοπού της διάταξης, μιας και ξεπερνούν το ελάχιστο βαρύτητας (minimum de gravite). Επίσης, προκειμένου να κριθεί το αν υπάρχει σχετική παραβίαση εφαρμόστηκε εν προκειμένω από το δικαστήριο το κριτήριο του κατά πόσον η κακομεταχείριση έχει ως αποτέλεσμα να θίξει την προσωπικότητα αυτού που την υφίσταται. Μια άλλη σημαντική παρατήρηση είναι ότι για να στοιχειοθετείται η παραβίαση του εν λόγω άρθρου δεν εξετάζεται το αν οι κρατικές αρχές με τις ενέργειές τους είχαν την πρόθεση να ταπεινώσουν ή να υποβιάσουν αυτόν του έχει υποστεί τη σκληρή μεταχείριση.

Από όλα τα παραπάνω σχόλια μπορεί με ασφάλεια να συναχθεί ότι το δικαστήριο εν προκειμένω έθεσε τα όρια του δικαιώματος και ήλεγξε το κατά πόσον η κακομεταχείριση όπως την υφίστατο και ο Dougoz και ο Peers ενέπιπται στο ρυθμιστικό πλαίσιο του ά. 3 της ΕΣΔΑ. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε το ΕΔΔΑ είναι ότι η απαγόρευση βασανιστηρίων πρέπει να ερμηνεύεται και να οριοθετείται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται στο μέγιστο η ανθρώπινη σωματική υγεία αλλά και αξιοπρέπεια. Επομένως κάθε περιορισμός του δικαιώματος ακόμα και αν επιβάλλεται από κρατικά όργανα είναι αποφευκτέος. Άλλωστε το ά. 3 ΕΣΔΑ ανήκει και σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση στα αυστηρά δικαιώματα αυτά δηλαδή από τα οποία δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση από τα Κράτη Μέλη και μάλιστα ειδικά το σχολιαζόμενο άρθρο συμπεριλαμβάνεται μεταξύ αυτών που δεν επιτρέπεται καμία εξαίρεση ακόμα και σε περίοδο πολέμου σύμφωνα και με το ά. 15 παρ. 2.

⁸¹ Υπόθεση Dougoz κατά Ελλάδος, 06/03/2001 και Υπόθεση Peers, 19/04/2001

⁸² Βλ. και Κεφ. ΙΙΙ Ενот. 4.3 στην τελευταία υποσημείωση

V. ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΝΟΜΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Η έννοια της επιφύλαξης νόμου⁸³

Η επιφύλαξη νόμου ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία των νομοθετικών περιορισμών γι' αυτό για να είναι επιτρεπτή πρέπει να στηρίζεται σε σχετική συνταγματική εξουσιοδότηση, να είναι ανάλογη με τον επιδιωκόμενο σκοπό και να μην προσβάλλει τον πυρήνα του ατομικού δικαιώματος.

Το ά. 25 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι «οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας». Συνεπώς οποιοσδήποτε περιορισμός πρέπει όχι μόνο να προβλέπεται από μια επιφύλαξη νόμου αλλά να καλύπτεται πλήρως από αυτή, δηλαδή ο νόμος μπορεί να περιορίζει το δικαίωμα μόνο εφόσον και καθόσον υπάρχει σχετική συνταγματική εξουσιοδότηση. Συμπερασματικά είναι ανεπίτρεπτος ο περιορισμός του δικαιώματος που δεν προβλέπεται ρητά η επιφύλαξη νόμου σε διάταξη του Συντάγματος.

Η διάταξη αυτή προστέθηκε στο σύνταγμα από την Ζ' αναθεωρητική Βουλή, επισφραγίζοντας τη σύγχρονη αντίληψη ότι τα ατομικά δικαιώματα πρέπει να προστατεύονται και απέναντι στον κοινό νομοθέτη. Η επιφύλαξη υπέρ του νόμου από τελεί το νομικό έρεισμα, τη νομική βάση για την επιβολή όποιου περιορισμού θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Οι επιφυλάξεις του νόμου μπορεί να είναι είτε γενικές είτε ειδικές. Οι πρώτες επιτρέπουν την καθιέρωση περιορισμών για την πραγματοποίηση οποιουδήποτε δημόσιου σκοπού, ο προσδιορισμός του οποίου γίνεται από τον κοινό νομοθέτη. Αντίθετα οι ειδικές επιφυλάξεις καθορίζουν εκ των προτέρων το δημόσιο σκοπό τον οποίο υπηρετούν. Επιπλέον η επιφύλαξη νόμου μπορεί να είναι ρητή ή μη ρητή, καθώς ο συντακτικός νομοθέτης μπορεί να διαμορφώσει νομοθετικά μη ρητούς περιορισμούς, εφόσον οι τελευταίοι μπορεί να προκύψουν από άλλες διατάξεις του Συντάγματος.

Ο όρος «νόμος» χρησιμοποιείται κατά την κρατούσα σήμερα θεωρία με την ουσιαστική και όχι με την τυπική του έννοια. Το γεγονός ότι το ά. 72 παρ. 1 του Συντάγματος απαιτεί για την άσκηση και την προστασία και τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων τυπικό νόμο που εκδίδεται από την Ολομέλεια της Βουλής, δεν αποκλείει την παροχή εξουσιοδότησης νόμου σύμφωνα με το ά. 43 παρ. 2 του Συντάγματος. Η άσκηση των πολιτικών και κοινωνικών μπορεί επομένως να ρυθμίζεται και με κοινούς νόμους. Ωστόσο επειδή οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι ζήτημα μεγάλης κοινωνικής σημασίας και έντασης είναι ορθότερο να γίνει δεκτό ότι η επιφύλαξη νόμου είναι επιφύλαξη υπέρ της Βουλής. Δεν είναι επομένως δυνατόν από τις συνταγματικές διατάξεις που περιέχουν επιφύλαξη να συναχθεί άμεση εξουσιοδότηση του συντακτικού νομοθέτη προς τη διοίκηση, εκτός αν κάτι τέτοιο ορίζεται ρητά.

⁸³ Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 221-223, καθώς και Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα, τόμος Β', Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2002, σελ. 197-203, 210-227, καθώς και Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2002, σελ. 75-82, Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α', Έκδοση Β, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 2005, σελ. 183-192

Καταληκτικά συμπεραίνεται ότι η επέμβαση από τον κοινό νομοθέτη ως προς την έκταση εφαρμογής του κάθε δικαιώματος δεν μπορεί να είναι παρά γενική. Αυτό συμβαίνει γιατί ο νομοθέτης δεν μπορεί με κανένα τρόπο να προσβάλει την ουσία, τον πυρήνα του δικαιώματος. Παρόλο που κάτι τέτοιο δεν εμπεριέχεται ρητώς σε κάποια συνταγματική διάταξη ωστόσο αποτελεί αυτονόητη συνέπεια της συνταγματικής κατοχύρωσης της ουσίας του περιεχομένου του δικαιώματος απέναντι στη νομοθετική λειτουργία. Εξάλλου ο περιορισμός κάθε δικαιώματος δεν μπορεί να φτάνει μέχρι την κατάργηση αυτού, γι' αυτό και οποιαδήποτε επέμβαση στον πυρήνα του συνεπάγεται την προσβολή του.

Ως προς το ζήτημα του περιορισμού των ανεπιφύλακτων θεμελιωδών δικαιωμάτων, πριν από την αναθεώρηση του 2001 υπήρχε μεγάλη σύγχυση σχετικά με το αν επιτρέπονταν ή όχι. Πλέον με την ισχύ του νέου συντάγματος δεν τίθεται τέτοιο θέμα ερμηνείας καθώς το ά. 25 παρ. 1 εδ. δ ορίζει ρητά ότι κάθε περιορισμός θεμελιώδους δικαιώματος μπορεί να επιβληθεί μόνο αν κάτι τέτοιο προβλέπεται απευθείας από το Σύνταγμα ή από το νόμο εφόσον υπάρχει σχετική επιφύλαξη υπέρ αυτού. Η διάταξη έχει απλώς αναγνωριστικό χαρακτήρα και όχι δημιουργικό και σε περίπτωση αμφιβολίας σχετικά με το αν και μέχρι ποίου σημείου υπάρχει επιφύλαξη νόμου τότε τεκμαίρεται ότι δεν υπάρχει. Με αυτό τον τρόπο η διάταξη αποκλείει την επίκληση του γενικού συμφέροντος ως ερείσματος για την επιβολή του νομοθετικού περιορισμού του δικαιώματος, εφόσον αυτό δεν περιλαμβάνεται αυτοτελώς στη διάταξη.

2. Σχέση περιορισμού και οριοθέτησης⁸⁴

Οριοθέτηση είναι ο με διατάξεις δικαίου στο πλαίσιο της γενικής σχέσης πραγματοποιούμενος καθορισμός του γενικού περιεχομένου, ο προσδιορισμός των ανώτατων ορίων άσκησης του δικαιώματος. Η οριοθέτηση αναφέρεται σε όλους τους φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων, μιας και θέτει το όριο δράσης και των ιδιωτών αλλά και του κράτους. Επιπλέον ένα άλλο χαρακτηριστικό της οριοθέτησης ως έννοιας είναι ότι εφαρμόζεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, ενώ αντίθετα οι περιορισμοί δεν έχουν το στοιχείο της καθολικότητας.

Επίσης η οριοθέτηση και με βάση τον ορισμό της απέχει κατά πολύ από τον περιορισμό, καθώς ουσιαστικά αποτελεί τμήμα του δικαιώματος. Κάθε δικαίωμα δεν είναι γενικό και απεριόριστο αλλά αντίθετα υπάγεται σε μια ρύθμιση η οποία συνεπάγεται την συγκεκριμενοποίησή του και κατ' επέκταση την οριοθέτησή του. Συνεπώς οριοθέτηση είναι η με γενική ρύθμιση των ορίων δράσης των φορέων των δικαιωμάτων.

Κατ' αποτέλεσμα λοιπόν οι οριοθετήσεις καθορίζουν το μέγιστο δυνατό περιεχόμενο των δικαιωμάτων στο πλαίσιο της γενικής σχέσης και όχι της ειδικής κυριαρχικής σχέσης στην οποία αναφέρονται οι επιβαλλόμενοι από το νόμο περιορισμοί. Από το χαρακτήρα λοιπόν της οριοθέτησης ως προσδιορισμός των άκρων ορίων της νόμιμης δράσης και άσκησης των δικαιωμάτων προκύπτει ότι δε συνιστά περιορισμό της ελευθερίας, μιας και δε συρρικνώνει το περιεχόμενο του δικαιώματος αλλά αντίθετα το διευρύνει κατά το δυνατόν. Μάλιστα η οριοθέτηση συνιστά προϋπόθεση του περιορισμού καθώς δεν μπορεί να υπάρξει επέμβαση στο δικαίωμα αν προηγουμένως δεν έχει αποσαφηνισθεί πλήρως το γενικό περιεχόμενό του. Η χάραξη της περιφέρειας του γενικού περιεχομένου του αποτελεί όχι περιορισμό αλλά προσδιορισμό.

⁸⁴ Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 169-174

Αποτέλεσμα της οριοθέτησης είναι η ύπαρξη διάφορων απαγορευμένων συμπεριφορών, μιας και η πρώτη επάγεται κατά κανόνα υποχρέωση του φορέα προς παράλειψη. Η υπέρβαση από την οροθετημένη περιοχή κάθε δικαιώματος συνιστά παράβαση και επιφέρει ως κύρωση τον περιορισμό ή ακόμα και την απώλεια του δικαιώματος. Ο περιορισμός αντίθετα έχει τη μορφή υποχρέωσης σε πράξη έχει δηλαδή κατά βάση θετικό περιεχόμενο. Βέβαια δεν αποκλείεται να αφορά σε υποχρέωση προς ανοχή, όταν ο φορέας του δικαιώματος επιβάλλεται να ανεχθεί την ενέργεια κάποιου άλλου στην περιοχή του δικαιώματος του.

3. Επιφύλαξη νόμου και επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου

Λαμβάνοντας υπόψη την διακεκριμένη ερμηνεία των όρων «οριοθέτηση» και «περιορισμός», είναι εύκολο να συναχθεί ότι τελικά επιφύλαξη νόμου δεν είναι τίποτά άλλο παρά η ανάθεση από τον συντακτικό νομοθέτη προς τον κοινό την διαμόρφωση του περιεχομένου των περιορισμών των δικαιωμάτων. Πρόκειται λοιπόν, για κάθε μορφή συνταγματικά προβλεπόμενης σύμπραξης του κοινού νομοθέτη στο πεδίο των συνταγματικών δικαιωμάτων που παίρνει τη μορφή εισαγωγής περιορισμών στα θεμελιώδη δικαιώματα. Ο περιορισμός αυτός που προκρίνει ο κοινός νομοθέτης στο περιεχόμενο ενός δικαιώματος είναι αποτέλεσμα συνεργασίας του με στο συνταγματικό νομοθέτη. Ουσιαστικά επομένως η επιφύλαξη νόμου υπέρ του κοινού νομοθέτη δεν περιορίζει αυτή κάθε αυτή το δικαίωμα αλλά αντίθετα ο τελευταίος αποκτά τη δυνατότητα εξειδίκευσης του ρυθμιζόμενου δικαιώματος κατόπιν σχετικής εξουσιοδότησης από το Σύνταγμα που του επιτρέπει την επιβολή περιορισμών υπό την έννοια της σαφέστερη αποσαφήνισης του προσδιοριζόμενου δικαιώματος.

Θα τολμούσε να πει κανείς ότι η επιφύλαξη νόμου δεν δίνει την δυνατότητα επιβολής περιορισμών αλλά αντίθετα παρέχει στον κοινό νομοθέτη αρμοδιότητα να οριοθετήσει το εκάστοτε δικαίωμα, σύμφωνα πάντα με τις επιταγές του Συντάγματος. Η επιφύλαξη νόμου λοιπόν, είναι επιφύλαξη υπέρ του συνταγματικού νόμου, καθώς η δυνατότητα επέμβασης του κοινού νομοθέτη δεν εκφεύγει της γενικής νομοθετικής του αρμοδιότητας. Εξάλλου ο όποιος περιορισμός εξαρτάται πάντα από την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ δικαιώματος και θεσμού. Συμπερασματικά, σε περιορισμούς εξειδικευμένους μέσω του κοινού νομοθέτη υπόκεινται όχι μόνο τα δικαιώματα στα οποία προβλέπεται ρητά επιφύλαξη υπέρ του νόμου αλλά και τα ανεπιφύλακτα δικαιώματα, υπό την έννοια ότι η επιφύλαξη νόμου χαράσσει τα απώτατα όρια επέμβασης του κοινού νομοθέτη ως μέσο εξειδίκευσης και προσδιορισμού του δικαιώματος⁸⁵.

Αντίθετα με ό, τι συμβαίνει στην επιφύλαξη υπέρ του νόμου, στην επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου το υπό επιφύλαξη δικαίωμα υφίσταται όντως μια αλλοίωση. Το Διεθνές Δίκαιο, όπως συνάγεται και από την σε πρωθύστερο κεφάλαιο ανάλυση⁸⁶, επιτάσσει περιορισμούς των δικαιωμάτων, μιας και επιβάλλει αποκλίσεις από το ήδη οριοθετημένο και σαφώς προσδιορισμένο από το εσωτερικό δίκαιο δικαίωμα. Ακολουθώντας, το Διεθνές Δίκαιο σε πολλές περιπτώσεις «στενεύει» αρκετά το εύρος του περιεχομένου και την ελευθερία άσκησης ορισμένων δικαιωμάτων αποσκοπώντας βέβαια στο να εξασφαλίσει τη μέγιστη δυνατή προστασία των φορέων.

⁸⁵ Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ΄ - Ημίτομος Ι, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 221-223

⁸⁶ Βλ. και Κεφ. ΙΙΙ

Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι παρά την ομοιότητα των χρησιμοποιούμενων όρων, οι δύο ενιαίες στο πλαίσιο που εντάσσεται η κάθε μια δεν ανταποκρίνονται στον ίδιο θεσμό, αυτόν των περιορισμών των δικαιωμάτων καθώς η επιφύλαξη υπέρ νόμου κατ' ουσίαν αποτελεί την εξειδίκευση των συνταγματικών δικαιωμάτων, χωρίς να μπορεί ο κοινός νομοθέτης να υπερβεί το όριο προστασίας τους έτσι όπως θεμελιώνεται στο Σύνταγμα. Αντίθετα το Διεθνές δίκαιο μπορεί να ορίσει διαφορετικά το περιεχόμενο των δικαιωμάτων και άρα να εισάγει περιορισμούς, εφόσον βέβαια κυρωθεί με νόμο και καταστεί εσωτερικό δίκαιο. επιβάλλεται όμως να παρατηρηθεί ότι τα ανωτέρω αποκτούν μικρότερη αξία αν αναλογισθεί κανείς ότι τόσο το Διεθνές όσο και το εσωτερικό δίκαιο του κάθε κράτους, ορίζει και προσδιορίζει τα ατομικά δικαιώματα με τέτοιο τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται η προάσπιση του γενικού συμφέροντος αλλά και να παρέχεται η μέγιστη δυνατή προστασία υπέρ των ιδιωτών, μιας και ο πυρήνας του κάθε δικαιώματος δεν μπορεί να διαφέρει ουσιαστικά σε οποιοδήποτε κράτος.

Η εν λόγω εργασία πλαισιώνει μια συνεπή προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας και του περιεχομένου της επιφύλαξης υπέρ του Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των συνταγματικών δικαιωμάτων και μετά από όλη αυτή τη συγκροτημένη ανάλυση, αρκούν κάποια επιλογικά σχόλια για τη θέση και τη σημασία της κρίσιμης έννοιας στο εσωτερικό δίκαιο.

VI. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου έχει συνταγματικό έρεισμα τις διατάξεις των ά. 28 παρ. 1 αλλά και 5 παρ. 2, το οποίο καθιερώνει κατά κύριο λόγο την προστασία των αλλοδαπών. Βέβαια αυτό δε σημαίνει ότι η εν λόγω διάταξη δεν ισχύει κατά περίπτωση και στους ημεδαπούς, ωστόσο σκοπός του συντακτικού νομοθέτη ήταν η παροχή αυξημένης προστασίας σε άτομα που ίσως χρήζουν της ιδιαίτερης προσοχής μας. Το Σύνταγμα λοιπόν καθιστά το Διεθνές Δίκαιο ως εσωτερικό δίκαιο, εφόσον τηρηθεί η διαδικασία ένταξης του προσθέτοντας έτσι άλλη μια πηγή δικαίου. Με αυτόν τον τρόπο επεκτείνονται συνεχώς τα όρια προστασία των ατόμων όχι μόνο ως κοινωνιών των ατομικών δικαιωμάτων αλλά και ως υποκειμένων δικαίου εν γένει.

Το γεγονός ότι πλέον στη σύγχρονη εποχή το Διεθνές Δίκαιο αποτελεί και εσωτερικό δίκαιο, διευκολύνει τους κριτές του δικαίου να εξασφαλίσουν για τον οποιοδήποτε μια δίκαια δίκη, καθώς μπορούν να αντλούν υλικό από περισσότερες πηγές. Οι περιορισμοί του Διεθνούς Δικαίου δεν είναι παρά διάλογο έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η μείζονα προστασία των φορέων των δικαιωμάτων και να αποφευχθεί κάθε είδους καταπάτηση και καταστρατήγησή τους. Η ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠΔ που αποτελούν τα πιο χαρακτηριστικά κείμενα για την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων επιβάλλουν την απόλυτη προστασία των ατόμων και την καθιερώνουν το ανθρωπιστικό ιδεώδες ως πρότυπο, γι' αυτό και ως επί το πλείστον το ρυθμιστικό τους πεδίο δεν επιτρέπει αποκλίσεις ή όποιες επεμβάσεις εκ μέρους των Κρατών Μελών.

Επιπλέον το γεγονός ότι το Διεθνές Δίκαιο και ιδιαίτερα στον τομέα των ατομικών δικαιωμάτων έχει εισέλθει με τόσο έντονη δράση και ασκεί τόσο μεγάλη επιρροή στην απονομή της δικαιοσύνης ανοίγει το δρόμο για την υιοθέτηση ενός ενιαίου συστήματος κανόνων δικαίου των Κρατών για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Μια τέτοια σκέψη δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα, γιατί ειδικότερα ο τομέας των ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, το περιεχόμενο και ο τρόπος άσκησης τους, καθώς και η έκταση του προστατευόμενου αγαθού σε όλα τα δημοκρατικά κράτη σχεδόν ταυτίζονται.

Άμεση απόρροια όλων των ανωτέρω είναι ότι η επιβολή περιορισμών από τη μεριά του Διεθνούς Δικαίου για όλα τα Κράτη που δεσμεύονται από αυτό είναι παράγοντας θεμελίωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος, το οποίο ιδίως στις μέρες μας έχει ανάγκη περιφρούρησης. Ο εκάστοτε επιτρεπόμενος περιορισμός υποκρύπτει ένα λόγο δημοσίου συμφέροντος, αποβλέποντας επομένως μακροπρόθεσμα στην προστασία ολόκληρου του κοινωνικού συνόλου, το οποίο μπορεί να γνωρίσει την πρόοδο και τη βελτίωση μόνο ως αποτέλεσμα κατοχυρωμένης δημοκρατικής διαβίωσης. Το Διεθνές Δίκαιο των ατομικών δικαιωμάτων επιβάλλει τα κράτη μέλη να κρατούν μια τέτοια συμπεριφορά, ώστε στην κορωνίδα των αξιών να τοποθετείται πάντα ο άνθρωπος και οι αξίες που τον διαφεντεύουν. Αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο αν όλα τα κράτη ακολουθούν το δίκαιο των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποσκοπώντας στην ευημερία και την πολιτισμική πρόοδο, ως επισφράγισμα της δημοκρατικής ενότητας και συνοχής. Ο περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων δεν κατατείνει συστολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων αντίθετα έχει ως γνώμονα τη μη προσβολή των δικαιωμάτων από την καταπάτηση ορισμένων αρχών.

Επιλογικά, τόσο το Σύνταγμα όσο και το Διεθνές Δίκαιο προσπαθούν και φυσικά επιτυγχάνουν να τοποθετούν την προστασία και την πρόοδο του ανθρώπου ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων αλλά και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου στο υψηλότερο βάθρο των επιδιωκόμενων σκοπών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✓ Αρναούτογλου Φ., Συμβούλιο της Επικρατείας και Ευρωπαϊκά Δικαστήρια, ΝοΒ, τόμος 53, τεύχος 11, Δεκέμβριος 2005, σελ.1979-1982
- ✓ Βεγλερής Φ.Θ., Η Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1977, σελ.86-96,111-113,124-129
- ✓ Βεγλερής Φ. Θ., Οι περιορισμοί των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1982, σελ. 33-77
- ✓ Βλάχος Γ.Κ. Το σύνταγμα της Ελλάδος, Θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες:Το σύνταγμα της 11/06/1975 και οι νεότερες διεθνείς εξελίξεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1979, σελ. 35-49, 91-101
- ✓ Βογιατζής Π.Γ., Ζητήματα των Ελληνικών Υποθέσεων στο Στρασβούργο, Εφαρμογές/ Ειδικό τεύχος I, Επισκόπηση Νομολογίας ΕΔΔΑ επί ατομικών προσφυγών κατά Ελλάδα, 2002, σελ. 76-82, 92-95
- ✓ Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, Τόμος Α΄, Έκδοση Β, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2005, σελ. 31-45, 183-193, 205, 239-239, 271-272
- ✓ Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα συνταγματικού δικαίου Τόμος Γ΄ - Ημίτομος I, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 7-11, 169-174, 221-224
- ✓ Ευσταθιάδης Κ. Διεθνές Δίκαιο II, 1979, σελ. 52επ.
- ✓ Ιωάννου Κρ. Η απέλαση υπηκόου κράτους Μέλους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 1981, σελ. 36
- ✓ Κασιμάτης Γ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2001, σελ. 21, 53,250-256
- ✓ Μάνεσης Α. Ι., Συνταγματικά δικαιώματα Α΄ Ατομικές ελευθερίες, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 120-125
- ✓ Μαυριάς Κ. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2005
- ✓ Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα 1975 - Corpus : άρθρα 1-50 , τόμος 1, Νομολογία ΣΤΕ Παρατηρήσεις, κατ' άρθρον Νομοθεσία, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Κομοτηνή 1982, σελ.147-152, 405-410

- ✓ Παραράς Π. Ι. Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1996, σελ. 48-49, 170-175
- ✓ Ράικος Α. Γ., Συνταγματικό Δίκαιο, θεμελιώδη δικαιώματα , τόμος Β' Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 105-113, 482-483, 499-506, 199-212, 213-227
- ✓ Ρούκουνας Ε., Διεθνές Δίκαιο, Τεύχος Πρώτο, Σχέσεις διεθνούς και εσωτερικού δικαίου, Τρόποι παραγωγής του διεθνούς δικαίου, Έκδοση Β΄, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1997 σελ. 58-68, 162-168, 168,171
- ✓ Ρούκουνας Ε., Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1995, σελ 2-10
- ✓ Τσάτσος Δ. Θ., Συνταγματικό Δίκαιο Γ΄, Θεμελιώδη Δικαιώματα Ι, Γενικό Μέρος, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σελ. 166-167
- ✓ Χρυσόγονος Κ. Χ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 75-82, 208-213
- ✓ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών:
www.dsanet.gr
- ✓ Βοηθητική δικηγορική Βάση δεδομένων: <http://lawdb.intrasoftnet.com>
- ✓ Βάση δεδομένων των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων <http://europa.eu.int>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΘΕΜΑ

«Η επιφύλαξη υπέρ του Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των Συνταγματικών Δικαιωμάτων»

SUBJECT

“The restriction by virtue of the Law of nations in the field of the Constitutional rights”

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν πύνημα πρσγμστεύεται σε βάθος το ζήτημα της επιφύλαξης υπέρ του διεθνούς δικαίου στο πεδίο των συνταγματικών δικαιωμάτων. Παρέχεται η δυνατότητα στο διεθνές δίκαιο, εφόσον το τελευταίο ενσωματωθεί ως εσωτερικό δίκαιο, ακολουθώντας τη νομοθετημένη διαδικασία, να επιβάλλει περιορισμούς στην άσκηση και την έκταση του δικαιώματος. Η θέση του διεθνούς δικαίου, ως πηγή δικαίου βρίσκει νομοθετικό έρεισμα στις διατάξεις 28 παρ. 1 αλλά και 5 παρ. 2 του Συντάγματος. Η τελευταία μάλιστα καθιερώνει την επιφύλαξη υπέρ του διεθνούς δικαίου δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία των αλλοδαπών. Τα σημαντικότερα ευρωπαϊκά και διεθνή κείμενα που καθιερώνουν τέτοιους περιορισμούς είναι η ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠΔ, οι ρυθμίσεις των οποίων αποβλέπουν στην εξασφάλιση ενός ελάχιστου ορίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Κρατών Μελών. Το ΕΔΔΑ έχει ευρεία νομολογιακή παράδοση, ιδίως για τα ανεπιφύλακτα δικαιώματα, αυτά δηλαδή στα οποία τα Κράτη Μέλη δεν μπορούν να εισαγάγουν οποιαδήποτε παρέκκλιση. Η έννοια της επιφύλαξης υπέρ του Διεθνούς Δικαίου αντιπαραβάλλεται και διακρίνεται από την επιφύλαξη νόμου, όπως αυτή θεμελιώνεται στο ά. 25 παρ. 1 του Συντάγματος.

SUMMARY

This assignment refers to the restriction provided by the International Law in the field of the Constitutional rights. The International Law, if it is embodied legally in the state law, can impose restrictions upon a right. It gains legal ground to the article 28 par. 1 and 5 par. 2. The last one declares the restriction provided by the International Law and specifically places emphasis on the protection of the foreigners. The most important European and International conventions are the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights, the purpose of which is to guarantee a minimum protection of human rights to the contracting parties. The European Court of Human Rights has brought out many decisions concerning the unlimited rights, the ones that the parties cannot introduce any derogating measures. The meaning of the restriction provided by the International Law is discriminated by the restriction provided by the Law, as the latter is orientated by the article 25 par. 1 of the Greek Constitution.

ΛΗΜΜΑΤΑ

Επιφύλαξη, Διεθνές Δίκαιο, ΕΣΔΑ, ΔΣΑΠΔ, Περιορισμοί Συνταγματικών Δικαιωμάτων, Διεθνής προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Επιφύλαξη νόμου.

KEY WORDS

Restriction/ limitation, International Law, European Convention on Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights, restrictions to Constitutional Rights, international protection of Human Rights, Restriction provided by the Law.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης

1. Υπόθεση Ελληνοβουλγαρικών κοινοτήτων (1930)
2. Υπόθεση των ελεύθερων ζωνών του Gex (1932)
3. Υπόθεση των μειονοτικών σχολείων της Αλβανίας (1935)

Συμβούλιο της Επικρατείας

2797/2004	557/1996	2960/1983
602/2002	1871/1993	3634/1978
3631/2002	1/1993	1246/1962
1522/1999	1101/1991	1926-30/1961
2245/1999	2280/90	

Άρειος Πάγος

ΑΠ 147/2004	ΑΠ 610/2002	Ολ. ΑΠ 21/2001
Ολ. ΑΠ 12/2002	Ολ. ΑΠ. 20/2001	

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Τσιρώνης κατά Ελλάδος 06/12/2001
 Υπόθεση Peers, 19/04/2001
 Υπόθεση Dougoz κατά Ελλάδος, 06/03/2001
 Μάλαμα κατά Ελλάδος 01/03/2001
 Πιαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδος 15/02/2001
 Πλατακού κατά Ελλάδα 11/01/2001
 Υπόθεση Serif κατά Ελλάδος 14/12/1999
 Selmouni κατά Γαλλίας 28/07/1999
 Portington κατά Ελλάδος 13/09/1998
 Twalib κατά Ελλάδος 09/06/1998
 Ranimen κατά Φιλανδίας 19/12/1997
 Καθολική Εκκλησία των Χανίων κατά Ελλάδος 1997
 Βαλσάμης κατά Ελλάδος 18/12/1996
 Ευστρατίου κατά Ελλάδος 18/12/1996
 Bizzoto κατά Ελλάδος 15/11/1996
 Υπόθεση Stran, δικαίωμα στην ιδιοκτησία 1994
 Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου 07/07/1989
 Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου 18/01/1978
 Η Ελληνική υπόθεση 1969